4633/32

GH. ADAMESCU

PROBLEMELE ACTUALE
ALE
ORTOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

EXTRAS DIN „CONVORBIRI LITERARE"

EDIȚIUNEA II
Cu un ***Adaos*** *cuprinzând*
Regulele *ortografiei românești și un* ***Glosar***

ATELIERELE GRAFICE
SOCEC & Co. S. A.
BUCUREȘTI 1932

Prețul 25 Lei

Nº Curent 59693 Format .....

Nº Inventar A 33395 Anul .....

Secția Depozit IV Raftul .....

Inv. A. 33.395

GH. ADAMESCU

PROBLEMELE ACTUALE
ALE
ORTOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

EXTRAS DIN
„CONVORBIRI LITERARE"

58303

ATELIERELE GRAFICE
SOCEC & Co., S. A.
BUCUREȘTI. 1931

1956
Biblioteca Centrală Universitară
59693
58309
B.C.U. Bucuresti
C58309

PROBLEMELE ACTUALE
ALE
ORTOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

Cea mai recentă definiție a *ortografiei* este cea admisă de Academia franceză, după propunerea lui Abel Hermant: „manière correcte d'écrire un mot". E scurtă, dar destul de vagă, fiindcă lasă neexplicat cuvântul „correcte", acesta nefiind ceva *absolut*, ci foarte *relativ*, legat de anume regule cari sunt valabile un timp și apoi nu mai sunt.

E vorba deci de *regule* pe cari trebuie să le învețe cel ce vrea să scrie *corect* și pe cari trebuie să le formuleze cineva și mai e nevoie de cineva să le impuie. Primul oficiu îl fac Academiile, și al doilea e făcut de autoritățile de stat prin școale și administrație.

La noi problema întreagă a ortografiei s'a pus în momentul în care diferiți scriitori au încercat a scrie românește cu *litere latine*.

Aceștia au lucrat la început fără nici o normă, luând ca model sau grafia ungurească sau pe cea germană, mai rar pe cea italiană; mai târziu au căutat să fixeze principii generale și au căzut toți într'o mare eroare, care a împiedecat buna rezolvare a chestiunii scrierii cu litere latine. Ei au voit să facă în acelaș timp două lucruri: să fixeze *scrierea* cu litere latine, să fixeze *limba literară*. Cei mai mulți credeau că înfățișarea în scris a cuvintelor trebuie să dea numaidecât idee de originea lor (era principiul *etimologic*), unii se socotiau îndreptățiți ca, îndată ce află că un cuvânt nu este latin, să-l înlăture și să puie altul în loc, format de ei. Mai rău decât toate a fost faptul că toți aceștia—deși porniau dela câteva idei comune—nu se puteau înțelege în aplicarea lor: astfel că dela 1780 până la 1880 am numărat 41 de sisteme ortografice, cu înfățișările cele mai bizare.

De unde venià dificultatea?

Alfabetul cirilic, simplificat de Heliade şi alţi câţivà după el, aveà exact atâtea semne câte sunete aveà şi limba românească; erà din acest punct de vedere, excelent; dar multe şi puternice motive impuneau părăsirea lui. Erà, în primul rând, motivul moral: conştiinţa latinităţii noastre cereà un alfabet latin; al doilea un motiv practic: chiar ţările cu limbi de origine slavonă îl adoptase mai înainte sau se pregătiau s'o facă în epoca aceea şi pornirea aceasta devenià din ce în ce mai puternică; — l-au adoptat şi Germanii, iar în epoca noastră vedem că-l adoptă şi Turcii. Indiscutabil că urmà să-l adoptăm şi noi. Dar cum să notăm sunetele cari nu aveau litere latine corespunzătoare?

Problema aceasta şi-o pusese toate ţările cari adoptase alfabetul latin, dar acolo nu se amestecase cu problema purificării sau a fixării limbii literare, de aceea a mers mai uşor, în genere au început cu ortografii fonetice şi mai târziu, când limba vorbită s'a modificat, limba scrisă a păstrat forma anterioară şi deaceea s'a desvoltat ortografia aşà zisă *etimologică*.

Aspectul acesta a înşelat pe cei mai mulţi din autorii de ortografiei româneşti şi i-a îndemnat să creeze sisteme asemănătoare cu cel englez şi cel francez. Ei uitau că complicaţiile ortografice ale acestor două limbi vin din imposibilitatea de a se păstrà un continuu raport între evoluţia limbii vorbite şi între notarea în scris a acestei evoluţii.

Ai noştri voiau să arate prin scris etimologia cuvântului. Dar până unde să meargă cu reproducerea formelor vechi? Să ţie seamă de schimbarea sunetelor sau nu? De exemplu, dacă am să scriu vorba *soare*, ştiu că vine din lat. *solem* observ că s'a modificat *o* în *oa* şi *l* în *r*. Cum se va scrie? Unii au propus *sore*, alţii *sole*. Cu timpul s'a rărit numărul acelora cari voiau să reprezinte în scris şi sunete neexistente şi problema s'a restrâns la reprezentarea sunetelor existente, scrise cu semnul latin corespunzător (de ex.: *mergu* care vine din *mergo*) sau scrise cu *semnul sunetului primitiv*, când s'a modificat (de ex.: *quare* din *qualem*, *laudandu* din *laudando*). Chiar această nouă fază a evoluţiei sistemelor ortografice e plină de dificultăţi, căci nu se poate aşà de uşor stabilì care este în unele cazuri — sunetul *primitiv*, de ex.: *văd* reprezintă pe

clasicul *video*, dar nu se potrivește literă cu literă și deci va fi îndoială despre scrierea lui. *Videu* sau *vidiu* ar fi fost o deformare exagerată, atunci s'a scris: *vedu*.

In felul acesta s'a ajuns în 1880 la un principiu care s'a părut minunat multora: *etimologism înlăuntrul limbii române;* adică: dacă un sunet latin s'a păstrat ori s'a schimbat în altul care există în alfabetul latin, se scrie cu semnul corespunzător, ex.

talem a devenit *tare;* scriem așà: *tare*,
pono „ „ *pun(u)*; scriem: *punu*
exvolo „ „ *sbor(u)*; „ *sboru:*

dacă s'a schimbat într'un sunet care nu are semn în limba latină, se vor combinà litere latine, de ex. *scio* a dat *știu*, se va scrie *sciu*, ori se vor pune semne diacritice, de ex.: *dico* a dat *zic*, se va scrie *ḑicu*.

Simplu la prima vedere, acest sistem a dat naștere la multe dificultăți în aplicare și cei mai în vârstă dintre noi își amintesc de ele: trebuià în fiecare clipă să te gândești dacă cuvântul pe care vrei să-l scrii are sau nu, în limba *română*, un corespunzător cu un sunet primitiv și trebuià să știi socoteală și de neologisme.

Aveai să scrii: *zic*. Trebuià să pui la fine *ŭ*, lucru ușor, dar mai greu erà pentru *z*, fiindcă ortografia aceea permiteà să scrii și cu *z*, cum ar fi *zid*. Deci trebuià să-ți vie în minte *dicțiune*, *dicționar*, ca să știi că *zic* trebuie scris *ḑicŭ*.

Această căutare erà o mare dificultate, fiindcă ea îndemnà pe mulți, când nu-și aminteau cuvântul corespunzător necesar, să scrie cu semnul primitiv, fără să mai caute. Așà am văzut atunci scriindu-se *ḑarḑavatu*, ș. a. tocmai precum se scrià *Quostiqua* (= Costică) în vremea când existà în ortografia noastră semnul *qu*.

Ortografia Academiei din 1881 a avut adversari chiar dela început și chiar între membrii Academiei. Ea s'a impus, însă, a devenit ortografie oficială, s'a învățat în școale și numai în 1890 a suferit o înfrângere: s'a suprimat *u* mut (sau scurt) dela finele cuvintelor; iar în 1904 a fost părăsită pentru o nouă sistemă, sub imperiul căreia ne găsim astăzi.

* * *

Ortografia actuală este întemeiată, în mare parte, pe aceà întrebuințată de revista „Convorbiri Literare", aceasta datorită

faptului că T. Maiorescu a fost mai ascultat cu ocaziunea discuțiilor din sânul Academiei în 1904.

Maiorescu discutase, în 1866, în întregul ei chestiunea ortografiei și arătase greșelile la cari se expuneau etimologiștii, dar combătuse și pe fonetiști. In raportul său din Academie din 1880 recunoaște că „*necesitatea unei transacții în sensul fonetismului s'a accentuat tot mai mult*". In acest raport ca și în 1866, Maiorescu susține că sunetul *î* trebuie înlăturat din reprezentarea grafică și înlocuit totdeauna prin *ă*. Propunerea aceasta n'a fost primită.

De aceea Maiorescu nu mai revine asupra acestei propuneri, ci, în raportul din 1904, afirmă:

„Mișcarea semnalată prin ortografia Academiei din 1880 s'a accentuat de atunci încoace *în sensul unui fonetism din ce în ce mai pronunțat*".

Deci avem dreptul a zice că ortografia actuală are ca *bază principiul fonetic*. Ea este, firește, mult mai ușoară decât cele anterioare, dar nu rezolvă toate problemele de amănunt în aplicarea lui, și lasă multe întrebări deschise pentru cel ce vrea să scrie corect.

Examinarea *acestor probleme* va formă subiectul articolelor ce începem astăzi. Le vom cercetà cu toată obiectivitatea, având nu scopul de a impune o anume părere, ci de a înfățișà toate elementele fiecărei probleme pentru a lăsà cititorului să-și formeze însuși o convingere. Reamintim că chestiunea acestei nu reforme, ci întregiri a ortografiei noastre a format obiectul de discuție în două congrese ale filologilor români (Cluj și Cernăuți), și apoi s'a început în sânul Academiei o serie de desbateri cari n'au ajuns încă la o încheiere.

1. Vocale plenisone și semisone

Incepem cu această problemă, fiindcă ea apare, în ortografia actuală ca prima contrazicere a principiului fonetic: *fiecare semn să reprezinte un sunet.*

Din latină noi avem 5 vocale: *a, e, i, o, u.* In românește mai avem două: *ă* și *î*; iar celelalte, afară de *a*, pot fi *întregi* sau *scurtate*; în total ne ar trebuì 11 semne pentru cele 11 sunete. Iată-ne, dela început, în contrazicere cu principiul,

căci noi scriem tot *e* și în *rece* și în *prea*, pe când vedem bine că sunt două sunete deosebite. Filologii le notează: *e* și *ę*. Asemenea scriem: *ismă* și *iad*, *tai* și *cine*; *om* și *oaste*, *ulm* și *umblu* și *au*.

Aceasta, din pricină că reforma din 1904 a renunțat la semnele *ĭ* și *ŭ*. Motivul a fost următorul: de vreme ce n'avem semne speciale pentru *e* și *o* jumătate, trebuie să le desființăm și pe cele pe cari le avem. Ar fi fost mai logic să introducem semne și pentru acestea, dar s'a socotit că n'ar fi fost practic căci ar fi făcut scrisul nostru mai complicat, mai plin de semne diacritice, când și așà avem destule. In genere publicul românesc a primit cu mulțumire această simplificare; dar trebuie să recunoaștem că pentru străinii cari învață românește e o mare dificultate și —trebue să mai adăogăm — că și pentru lecțiile copiilor în prima clasă primară, mai ales cu metodul întrebuințat acum (învățarea scrierii odată cu citirea) este o dificultate destul de serioasă.

Iată exemple:

Scriem: umblau	și a|ur	*ie*pure	și *i*|*e*
rău	„ răl|ul	*ie*d	„ vi|*e*
haină	„ ha|ină	mii	„ mi|*i*le
băi	„ bă|iță	ghiorlan	„ aghi|os
neam	„ ne|acoperit	știucă	„ ști|ută
bei	„ sle|it	moină	„ o|iță
suia	„ studi|a	puică	„ pu|lișor

Scriem: sar*i*	și săr*i*	voc*i*	și boc*i*
căi	„ a se căi	noi	„ înoi
rac*i*	„ răc*i*	voi	„ a voi

Pentru noi Românii e ușor de făcut deosebirea, dar pentru străini? Știu ei dacă noi pronunțăm mi*l*ere sau m*ie* re, când scriem tot așa: *mi*|*e*? Dar și pentru Români se pune aceeași întrebare când e vorba de cuvintele introduse de curând în limbă, termeni tehnici, etc., pe cari școlarii îi învață cu prilejul diferitelor materii și grosul cititorilor cari rămân numai cu cursul primar îi citesc în ziare, în publicații administrative etc.

Cum va pronunța, chiar un Român:

te*a*tru	sau	te|*a*tru?	di*u*rnă	sau	di|*u*rnă?
bore*a*l	„	bore|*a*l?	explo*a*tare	„	explo|*a*tare?
ste*a*rină	„	ste|*a*rină?	id*e*a	„	ide|*a*?
di*a*pazon	„	di|*a*pazon?	cre*a*ză	„	cre|*a*ză?
*ie*roglif	„	*i*|eroglif?			

Iată o problemă serioasă şi o problemă actuală. Reforma din 1904 nu s'a ocupat de ea decât numai în parte. Au fost două motive:

a) „Ortografia are să indice litera sonului, dar *nu şi toate nuanţele de pronunţare ale lui*".

b) Inlăturarea semnului ⌣ pus la *i* şi *u* (*ĭ*, *ŭ*) e o „simplificare foarte importantă la învăţarea cetirii şi scrierii în şcoală şi totdeodată mai apropiată de ortografia limbilor romanice".

Totuş pentru cazul când *i* şi *u* se află la sfârşit s'a decis să se întrebuinţeze un accent grav spre a notà pe *i* şi *u* **întreg şi accentuat.**

tu auzi,	dar el auzì	tu sui,	dar el suì
tocmai	„ a întocmì	morţi,	„ amorţì
sau	„ făcù	eu beau	„ băù
nou	„ tăcù	eu lau	„ el lăù.

Să observăm că aici e vorba mai mult de *accentuare* nu de *nuanţă* a sunetului, căci tot acelaşi semn se pune şi la cuvinte ca acestea:

lăsà faţă de casa
aveà „ „ berea.

Adăugăm că, în practică, s'a întrebuinţat acelaşi semn şi în mijlocul cuvintelor pentru a face deosebiri în cazuri de *omografie:*

còpii şi	copìi	
sòlii	„ solìi	

Urmează de aici că în reforma din 1904, nu există nici o preocupare pentru deosebirea unei vocale plenisone, de cea semisonă. Totuş ziariştii şi scriitorii au simţit nevoia unei distincţiuni.

S'au propus două soluţiuni:

a) Trema deasupra uneia din vocale când este hiat (nu diftong).

b) Intercalarea unei, alte vocale, *e* sau *i*, când este hiat, Exemple:

a)	b)	
idëa	ideea	ori ideia
rëal	reeal	reial
crëază	creează	creiază

Prima soluție pare curioasă, nouă, și se opune *tradiția* la primirea ei. A doua este o complicație inestetică prin scrierea atât de deasă a două vocale asemeni care ar da limbii noastre înfățișarea limbii olandeze sau flamande și, trebuie să adăugăm, falsifică pronunțarea, pentrucă nu se pronunță în realitate: *reeal* nici *creiază*, ci re|al, cre|ază.

Totuș această a doua soluție, mai rea decât prima, începe a fi adoptată mai ales de ziariști și prin aceasta dobândește oarecare popularitate.

Ce va face Academia?

Nu se poate ști cum va fi votul majorității. Dacă nu va voi nici să *inoveze*, adică să puie trema, nici să *completeze ce a fost în trecut*, adică să puie semn de scurtare și pe e (ĕ) și pe *o* (ŏ) cum a fost pe i (ĭ) și u (ŭ), nici să *capituleze* în fața unei deprinderi rele ce tinde a se răspândi, — atunci va păstrà scrierea echivocă de azi, cu toate inconvenientele ei.

2. Scrierea sunetelor *ă* și *î*.

A doua problemă la vocale este scrierea celor două cari nu existau în latinește: *ă* și *î*.

Regula Academiei zice: *ă* se scrie cu un singur semn: *ă*, fără să ție seamă de nici o considerație de derivare sau de alt fel, deci: *bătut* (bate), *învățat* (înveți), *său*, *mă*, *văd* (vede).

Pentru celălalt sunet de care ne ocupăm avem două semne *â* și *î*. Primul se pune în corpul cuvintelor: *plâng*, *vânz* (vinde), *mormânt* (morminte), *sfânt* (sfinți), *tăcând*, văzând, *urând* (de la verbul *a urà*). Al doilea se pune la începutul vorbelor: *înger*, *încerc*, *îmi*, *îți*. Dar adaugă: se pune *și în mijloc* în cuvintele compuse în cari la cele simple se vede a fi un *î*: *neîndurat* (îndurare), *preîntâmpinat* (întâmpinare), precum și la formele flexionare ale verbelor de conj. IV în *î*: a *urî*, *urînd*, *hotărîre*, *urît*, *coborîm*.

S'ar părea că problema este rezolvată, cel puțin pentru *ă*; dar dacă o cercetăm mai deaproape, vedem întâiu că deosebirea între *ă* și î nu este așà de bine fixată.

Ortografia „Convorbirilor Literare“ cereà să scrii *mănă*, *când*. Astăzi chiar un autor ca d-l Iorga scrie *românești*. Unii Moldoveni pronunță *mînînc*. Unii scriu *mânăstire*, alții *mânăstire*,

pârău sau pârâu
înrăurit „ înrâurit.

Dar, va zice cineva, aceasta nu e chestie de scriere, ci de pronunțare; așa este, dar legătura e destul de strânsă și va trebui ca să fie adoptată pronunțarea mai literară și care credem că e cea din Muntenia pentru cele mai multe cazuri.

Mărginindu-ne la *î*, vedem că aici greutatea stă în chiar felul scrierii, presupuind că pronunțarea corectă este stabilită și admisă.

Principiul stabilit este, fără îndoeală, călcat: ai două semne pentru un același sunet. De alegerea lor decide:

a) poziția sunetului
b) derivarea și flexiunea;

dar este și o excepție: *sînt* se scrie cu *u*: *sunt*. Această grafie, care modifică rostirea românească, este părăsită chiar de Dicționarul Academiei, în care se scrie *sânt*.

Eu cred că se impune să renunțăm la cele două semne și să alegem numai pe *î*. Cam așa e curentul general, așa scriu și unii filologi, unii istorici — adică savanți din diferite domenii.

Soluția aceasta întâmpină o dificultate: scrierea cuvântului *Român* și a derivatelor lui. Unii au zis că ar fi cevă barbar să scriem cu *î*, ceeace ar lovi în tradiție. Dar sunt alții de alte păreri. D. Sextil Pușcariu a susținut într'un articol din „Convorbiri literare" că tocmai grafia aceasta ar fi o dovadă mai mult pentru conservarea numelui de *roman*, fiindcă s'ar arătà că este vechiu, nu este o invenție savantă, că se supune la aceleași regule ca și vorbe comune ca *mână*, *păgân*, ș. a.

Totuși, din punct de vedere practic, ca să nu se schimbe literele de pe peceți, clădiri, inscripții, etc. s'a socotit că e bine să se facă o excepție pentru grupa aceasta de cuvinte. Să se scrie *Român*, nu *Romîn*, etc.

Această soluție transacțională va fi, cred, unanim adoptată. Se va terminà însă — sperăm — cu excepția scrierii lui *sunt*, *suntem*, redându-se cum se și pronunță: *sînt*, *sîntem*.

3. Scrierea sunetului a.

A reprezintă pe *a* curat în rădăcina cuvintelor :

*a*ță, *a*mar, *a*r, m*a*re, l*a*pte,

în terminarea substantivelor :

par*a*, oc*a*, mucav*a*,

în terminarea verbelor :

er*a*, luptam, săp*a*i,

în formele articolelor:

bun*a*, sor*a*;

dar reprezintă și pe *a* format din combinație cu alt sunet, care — la o analiză fonetică — este și auzit:

ș*a* este în realitate ș*ĭa*
sărăci*a* din sărăci*e* + *a* este: sărăci*ĭa*

acì e format din diftongul *ĭa* :

ș*a*se, ș*a*pte, ș*a*de, înfățiș*a*ză

în loc de: ș*ea*se (șesime), ș*ea*pte (șeptime) înfățiș*ea*ză (înfățișez).

acì e format din diftongul *ea* precedat de *ș*.

Deși Academia nu formulează nici o regulă în privința aceasta, cred că uzul — și al Academiei și al publicului, a ajuns la stabilirea scrierii cu *a* în ambele cazuri, și când e un *a* curat, și când e unul format din *ea* sau *ĭa*.

Trebuie să notăm că sunt unii care scriu:

ș*ea*pte, înfățiș*ea*ză

și mai ales ș*ea*, poate și pentrucă li se pare că vorba *ș*a ar fi prea scurtă, precum și:

sărăci*ea*, poezi*ea*, vi*ea*.

E o soluție, dar ea introduce o literă în plus într'un

4. Scrierea sunetului *e*

Scrierea lui *e* aduce o serie de întrebări greu de deslegat şi formează una din problemele cele mai acute ale ortografiei noastre. Nu mai vorbim despre deosebirea între *e întreg* şi *e semison*, fiindcă ne-am ocupat de ea în § 1. Acì e vorba numai de *e întreg*.

Sistema din 1904 zice numai atât: „Sunetul *e* se scrie *e*: cere, merge, vede, verde, şade".

Avem două feluri de e: *simplu* şi diftongat în *ie*.

Nu e tot una *mere* şi *miere*. Va trebuì să se facă o distincţiune; dar până unde merge aceasta? Veţi zice că în cuvintele de felul acesta nu poate fi îndoială: vom scrie

mere, pere, veri, leu,

pentrucă *e* precedat de consonantă se aude *e* curat; dar vom scrie:

miere, piere, vierme,

căci tot *e* precedat de consonantă sună *ie*. Regula ar fi uşoară, dar vedem adesea scris:

perim, meu, fer,

deci problema rămâne întreagă, mai ales dacă considerăm numărul foarte mare al cuvintelor cu *e* precedat de vocală:

bae, femee, vuet, sue, etc., etc.

In 1904, Academia, deşi n'a dat o regulă în privinţa scrierii lui *e*, a pus totuşi în glosar o sumă de exemple din cari rezultă că:

1) e *precedat de consonantă, dacă se pronunţă curat, se scrie simplu:*

ameţeală, antiteză, apoteoză, asemănà. avertizà, beşică
beznă, cortej, depeşă. desbrac, exemplu, lebede
orez, plesni, leu, repede

mare număr de cuvinte şi susţinătorii ei ar trebui, dacă ar voi să fie consecvenţi, să scrie şi:

aciia, ştiia.

Intrebarea care se naşte în legătură cu regula de care vorbim este alta: cum vom scrie în cazuri când pronunţarea şovăe între *ea* şi *a*

seară	sau	sară	seamă	„	samă
seamănă	„	samănă	ţeară	„	ţară
searbăd	„	sarbăd	cracă	„	creacă
seacă	„	sacă	crangă	„	creangă

Aici soluţiunea nu e uşor de dat:

Dacă ar fi să ne luăm după etimologie, am vedeà:

1) că în unele exemple forma cu *a* simplu e mai veche, iar forma cu *ea* e născută mai târziu:

latin. ex*albidus* > *sarbed* > *sarbăd* (searbăd),
ungur. *szám* > *samă* (seamă)

2) că în altele forma cu *ea* este veche:

latin. *sera* > *seară* (sară),
latin. *siminat* (p. similat) > *semenă* > *seamănă* (samănă),
latin. *sicca* > *secă* > *seacă* (sacă),
latin. *terra* > *tiera* > *ţeară* > (ţară)

3) *cracă* este slavon:

krakŭ > *cracă*;

din aceasta s'au desvoltat forme diferite în provinciile româneşti:

cra*n*gă în Muntenia (umblă cranga) pl. *crăngi*
cre*an*gă Moldova (pl. crengi) (cu crengile la pământ)
cle*an*gă în Transilvania.

Examinând originea acestor cuvinte, vedem că pentru unele ar fi mai conform etimologiei să scrii cu *a*, pentru altele cu *ea*, dar uzul a încurcat lucrurile, din cauza forţelor cari lucrează la vieaţa limbilor şi nu se poate da nici o recomandaţie, iar Academia nu se arată dispusă să formuleze nici ea

vreuna. Limba noastră literară nu e fixată. Ea s'ar puteà fixà, dar sunt filologi cari cred că nici nu ar fi bine să se fixeze căci existența formelor duble și triple dă un caracter particular limbii noastre: o mlădiere, o vioiciune care lipsește altor limbi mai bine organizate ca vocabular și ca gramatică.

De sigur că e *mai* literară forma *semeni*, *asemeni*, *seamănă*, *aseamănă*, dar pronunțarea moldovenească îi permite lui Eminescu să facă o o rimă impresionantă în „Luceafărul“:

Tu vrei un om să te socoți,
Cu ei să te *asameni*,
Dar piară oameni cu toți
S'ar naște iarăși *oameni*.

De sigur e mai literar *seară*, dar Eminescu, luând forma moldovenească, poate face o rimă altfel imposibilă:

Mai am un singur dor:
In liniștea *sării*
Să mă lăsați să mor
La marginea *mării*.

4. Scrierea sunetului *e*

Scrierea lui *e* aduce o serie de întrebări greu de deslegat şi formează una din problemele cele mai acute ale ortografiei noastre. Nu mai vorbim despre deosebirea între *e întreg* şi *e semison*, fiindcă ne-am ocupat de ea în § 1. Acì e vorba numai de *e întreg*.

Sistema din 1904 zice numai atât: „Sunetul *e* se scrie *e*: cere, merge, vede, verde, şade".

Avem două feluri de e: *simplu* şi diftongat în *ie*.

Nu e tot una *mere* şi *miere*. Va trebuì să se facă o distincţiune; dar până unde merge aceasta? Veţi zice că în cuvintele de felul acesta nu poate fi îndoială: vom scrie

mere, pere, veri, leu,

pentrucă *e* precedat de consonantă se aude *e* curat; dar vom scrie:

miere, piere, vierme,

căci tot *e* precedat de consonantă sună *ie*. Regula ar fi uşoară, dar vedem adesea scris:

perim, meu, fer,

deci problema rămâne întreagă, mai ales dacă consideràm numărul foarte mare al cuvintelor cu *e* precedat de vocală:

bae, femee, vuet, sue, etc., etc.

In 1904, Academia, deşì n'a dat o regulă în privinţa scrierii lui *e*, a pus totuşi în glosar o sumă de exemple din cari rezultă că:

1) e *precedat de consonantă, dacă se pronunţă curat, se scrie simplu:*

ameţeală, antiteză, apoteoză, asemănà. avertizà, beşică
beznă, cortej, depeşă. desbrac, exemplu, lebede
orez, plesni, leu, repede

2) *Dacă se pronunță diftongat în* ie (ie), *se scrie cu ambele litere:*

biet, miel, pietre, piedecă, piele. piept, pieptene
pierde, piere, piersecă, pietrar, piezi§, vieți, vierme
viers, viespe, a viețui, viezure, fier, fierar
fierb, fiere, miel, miercuri, mierlă, miez.

Ca excepție sunt:

meu, sberă.

Pentru *e* în hiat nu se vede nici o normă, ci numai o indicație, o înșirare de cuvinte și anume:

scris cu *e*

aer, alee, căesc, grăesc, voesc, cutreera, giuvaer, idee, opaeț, poezie, treera

scris cu *ie*

aievea, băieți, baie, baieră, bătaie, boier, caier, caiet, cetățuie, ciocoiesc claie. condeie, creier, cucuvaie, droaie, femeie, fluier, gaie, greier, maiestate, momâie, muiere, odaie, oier, plăieș, poiene, proiect, râie, scaiete, scânteie, tăiere, tămâie, tigaie, văiera, voie, voievod

scris cu *e*

copie, gelozie, hârtie, martie, octomvrie.

Dacă am voi totuși să căutăm oarecari norme, am găsi următoarea pentru o grupă de cuvinte din cele aflate în glosarul Academiei:

Se scrie cu *ie*, când flexiunea sau derivarea arată că în rădăcină este un *i:*

băieți	în	raport	cu	băiat
baie	„	„	„	băiaș
bătaie	„	„	„	bătăiaș
ciocoiesc	„	„	„	ciocoiu
condeie	„	„	„	condeiu
femeie	„	„	„	femeiască
plăieș	„	„	„	plaiu
poiene	„	„	„	poiană
scaiete	„	„	„	scaiu
scânteie	„	„	„	a scânteia
tăiere	„	„	„	tăiat
tămâie	„	„	„	tămâiat
a se văiera	„	„	„	vai
odaie	„	„	„	odăiaș

Dar sunt o serie de cuvinte din cele trecute în Glosarul de care vorbim pentru cari nu există dovada existenței sau neexistenței în rădăcină a unui *i*. S'ar puteà întrebà cineva

dacă nu este cazul să mergem mai departe decât în flexiune şi derivare şi să le găsim etimonul. Să cercăm şi aşà. Iată lista lor:

aievea < slav: ajavê
baieră < italian: bavero
boier < slav: boljarinŭ
caier < *carium < caro, -ĕre
caiet: Tiktin nu-i dă etimologia. Poate din fr. *cahier;* odinioară se ziceà *caieu.*
claie < slav: kladnja
creier < *crebrum < cerebrum
cucuvaie poate grec: κουκουβάγια
droaie: ?
fluier: ?
gaie < gavia
greier < gryllus
maiestate: se zice şi majestate, e un neologism din *majestas* cu j pronunţat *i.*
momâie: ?
muiere < mulierem
oier < oviarius < ovis
proiect: prin franceză, dar schimbat sub influenţa latinului *proiectum*
râie < aranea
tigaie < sârb-bulgar: tiganj
voie < slav: volja
voievod < slav: vojevoda

Aceeaşi observare pentru cele scrise în glosar *fără i:*

aer < aer. Puşcariu (Dic. Etim.) scrie *aier*
alee: fr. allée
cutreerà < contribulare. Puşcariu scrie: cutreierà
giuvaer < turc: ğevahir
idee: fr. idée
opaeţ: nesigur. Tiktin scrie: opaiţ
poezie: fr. poesie
treerà < tribulare. Puşcariu scrie: treierà.

Cum se vede, multe din acestea sunt etimologii nesigure sau din cele grele şi discutabile, în orice caz imposibile de pus ca temeiu pentru o regulă ortografică, căci, dacă e vorba să cauţi fiecare cuvânt în dicţionar, atunci trebue să aibă cineva în tot momentul dicţionarul de consultat lângă sine. Ştiu că pentru ortografia franceză cel ce scrie e nevoit să facă aşà, ştiu că unii autori francezi, din cei mari chiar, nu cunosc toate secretele ortografiei şi toată grija rămâne corectorului (care acolo e un specialist în gramatică şi ortografie) ca să puie lucrurile la punct. Dar asemenea situaţie nu e de dorit — şi în orice caz e înadmisibil să ţi-o creezi singur, când n'o aï produsă de împrejurări.

Firește, dacă ar voi să cerceteze cineva originea acestui diftong *ie*, ar găsi că are mai multe izvoare:

1. La unele avem aface cu un *e* latin (*ĕ* scurt clasic sau deschis vulgar) care a dat în limbile romanice un *ie:*

fĕl — rom. *fiere* fr. *fiel*
mĕus — rom. *mieu* fr. *mien*

2. La altele avem un *l* latin, care, în anumite împrejurări, după trecerea prin *l* îmmuiat (păstrat încă la Macedoneni), s'a făcut *i*:

mu*l*ierem > mu*i*ere
mo*ll*iare > mu*i*ere (din muiare)
fami*l*ia > fe*i*eie (din fămeaie)

3. La altele un *j* slavon (semivocal):

vo*j*evodă > voievod

sau un *lj* slavon:

vo*lj*a > voie
bo*lj*arinŭ > boier (vechiu: boiarin și boiar)

4. La altele un *ie* din limba franceză:

cah*ie*r — caiet

5. La altele, un *e*, pus ca terminare în limba română, s'a întâlnit cu *i* din rădăcină și s'a format diftongul:

cuiu cuie.

6. In unele cazuri, dacă ne urcăm la originea cuvintelor nu găsim *ie*, ci vedem că el s'a desvoltat mai târziu:

tiganj a dat *tigaiă* — *tigaie*

și în genere toate substantivele cari s'au terminat în *iă* au ajuns la *ie* și vechi și noi:

patr*iă* — patr*ie*, *viă* (vinea) — *vie*.

Este cu putință ca un asemenea labirint să serve ca regulă ortografică?

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

Nu, desigur; deaceea zicem că nu avem regulă pentru scrierea lui *ie* sau *e*.

La rigoare din glosarul publicat de Academie în 1904 ar rezultà una lămurită:

La verbele de conj. IV cari au în rădăcina lor o vocală înaintea caracteristicei, formele cu *e* după această vocală se vor scrie cu *e* nu cu *ie*, deci:

a gră-ì	gră-esc, gră-eşti, gră-eşte, etc.
vo-ì	vo-esc
cro-ì	cro-esc
a se că-ì	că-esc
a sforă-ì	sforă-esc
trebu-ì	trebu-e
su-ì	su-e

Sunt deci unele regule, dar insuficiente şi neformulate, deaceea la scrierea sunetului de care ne ocupăm, domneşte cea mai mare anarhie.

Situaţiunea aceasta trebue să înceteze.

Care este soluţiunea problemei?

Sunt 3 soluţiuni posibile:

1. *Să nu se ţie seamă de nici un fel de consideraţie gramaticală şi să se scrie peste tot cu* ie:

suie, trebuie, baie, femeie, etc.

2. *Să nu se ţie seamă de nici un fel de consideraţii gramaticale şi să se scrie cu* e punând ca regulă că *orice* e *la început de silabă, afară de neologisme, se citeşte* ie:

sue, trebue, cetăţue, alee, bae, femee, etc.

3. *Să ţii seamă de unele consideraţii gramaticale şi să scrii uneori cu* ie, *alteori cu* e.

Soluţiunile cele simple n'au fost până acum admise de nimeni.

Congresul filologilor, deşi propunerea pentru soluţia a doua a fost prezentată de mine, a admis pe a treia, punând ca normă felul hiatului:

ue	se va scrie cu *i*	spuie	*ăe*	se va scrie cu *i*	măiestru
		trebuie			plăieşi
		suie	*ee*	„ „ „ „ „	creier
		îngăduie			greier
		locuiesc			femeie
oe	„ „ „ „ „	croiesc			scânteie
îe	„ „ „ „ „	frâie	*oe*	„ „ „ „ „	boier
		brâie			voievod
ae	„ „ „ „ „	aievea	*oae*	„ „ „ „ „	ploaie
		baie			gunoaie
		pâraie	*âe*	„ „ „ „ „	tămâie
			ue	„ „ „ „ „	buiestru

Neologismele *alee, idee* se vor scrie fără *i*.

In realitate regulele acestea se reduc la una: *se va scrie totdeauna cu* ie, *afară de neologisme.*

Sub această formă cred că regula are sorţi de izbândă.

* * *

Mai este chestia lui *e* iniţial.

Deciziunea din 1904 nu vorbeşte, în şirul regulelor, de acest caz, dar în Glosar găsim exemplele următoare:

1) cu *e*

echivalent, ecuaţie, ecuator, elogiu, epopee. erezie, exact, exces, exemplu exil, expoziţie, extrem

2) cu *e*

el, ea, este, eu

3) cu *ie*

iederă, ied, iepure, ieri, iernă, iertare, ieşi, ieftin, iele, iesle, iezuit

Regula care se scoate de acì este:

a) In neologisme *e* iniţial se scrie *e,* fiindcă aşà se pronunţă. Excepţie face: *iezuit* pentrucă acì se pronunţă şi în latineşte cu *i: Iesus.*

b) In toate cuvintele celelalte vechi se scrie cu *ie,* fie că sunt latine, unde se explică printr'o serie de schimbări fonetice, fie că sunt slavone ori turceşti, unde se explică prin faptul că aşa se pronunţă în limba de unde s'au luat.

c) Excepţie fac pronumele personale şi formele verbului *a fi,* cari se scriu fără *i*: el, eu, este, erà.

Acì se impune o observaţie de natură mai generală. Nu vreau să caut nod în papură şi să-mi fac mie însumi o obi-

ecțiune. dar sunt dator, într'o discuție științifică, să spun tot adevărul așà cum îl văd eu.

Am făcut — și s'a făcut de cei mai mulți — în stabilirea unei regule ortografice, deosebirea între *neologisme* și *cuvinte vechi.* Ce sunt neologismele?

Răspunsul se pare foarte ușor. *Neologismele sunt cuvinte noi* introduse în limbă. Dar ne întrebăm: cât timp ține *noutatea* unui cuvânt? Nu cumva devine odată și el *vechiu* prin faptul că a trăit în limbă o sută de ani, față de altul care abià a venit? Există o linie de demarcație cronologică? Până la ce dată un cuvânt e vechiu și dela ce dată un cuvânt e nou? Să luăm exemple: Cuvântul *popor* e vechiu sau nou? Cuvântul *liber* e vechiu sau nou? *Plug* e vechiu sau nou? Dar: *prefect, elev, clasă?* Poate răspunde un om cu o cultură mărginită la cursul primar sau la cursul inferior de liceu? Și noi trebue să facem o sistemă ortografică pe care s'o poată aplicà toți cei din categoria aceasta; altfel scrierea corectă ar fi rezervată specialiștilor, căci să nu ne facem iluzii: chiar un om cu cultură universitară în specialități diferite (medicină, drept, etc. etc.) nu e ținut să cunoască istoria limbii și istoria fiecărui cuvânt pe care e obligat să-l scrie.

Atunci să schimbăm definiția neologismului? Propuneà cineva așà: Cuvântul pe care tu l-ai primit dela părinți și l-ai spus de când erai copil e *vechiu;* cel pe care l-ai învățat la școală e *nou.* Dar gândiți-vă la nomenclatura administrativă introdusă în 1864. Cuvintele acelea au fost noi pentru oamenii în vârsta dela 20 ani în sus pe atunci, dar pentru copiii lor? Luați un copil din cursul inferior (poate și din cel superior) de liceu și întrebați-l dacă *elev, enorm, estetic, proiect, aer, profesor, caet, gelos...* sunt vechi sau noi. Va ști el să răspundă?

Un tânăr francez din aceeași categorie va ști să-ți spună dacă *fragile, fraternel, description, statue* sunt cuvinte vechi sau noi?

Cred că răspunsul e negativ și pentru unul și pentru altul.

Alții propun pentru a fi mai precișii, să zicem: *cuvinte savante.* Dar Doamne, ferește! ce s'ar alege de o regulă ortografică formulată cu expresia aceasta? Trebue să fii savant ca să înțelegi ce e *creion, copist, agent, elev, etern* (Rică Venturiano zice: „*pentru eternitate* și per tujur"), *etaj, explic,* etc.?

Atunci riscăm ca regula să o aplice numai la termenii *tehnici* științifici. Dar oare mai sunt unii din aceștia „savanți"? Când copilul a zis și a scris dela clasa a treia primară: *subiect, predicat, propoziție, frază, compoziție, rezumat*, ș. a., le mai poate aplică epitetul care să-l lămurească la aplicarea regulelor ortografice? Ce faci cu atâți elevi și profesori și scriitori, cari zic *ţepocă, ţerai, ţelev, ţepopeie, ţepic*, cari știu ce este un *ţepure* și ce este o *epură*, dar zic *ţepură?*

Pentru toate aceste motive, mă îndoesc foarte mult de buna întrebuințare a unei regule ortografice care ar stabili anume ceva deosebit pentru *neologisme.*

E trist, dar trebue s'o spunem: e necesar să *scriem corect* (măcar că aceasta poate fi chestie de sistemă), e mai necesar să *vorbim corect* (și aceasta e chestie numai de un simț special).

. . . . . .

Și acum să trecem mai departe.

Pentru scrierea lui *e* este și cazul când e precedat de *ch, gh.*

După dispozițiile din 1904 nu se dă o regulă, ci numai indicații de cuvinte:

1) burghez, ghem, gheţar, îngheţă.
2) muchie, strechie, unghie.
3) cheie, chel, cheltuială, chem, cheotoare, chestiune, ochelari.

Deși cu ezitări, se pare că înclină spre o scriere uniformă numai cu *e* singur fără *i:*

ghem, chem, etc.

Cele trei cuvinte cu *i* sunt dintre acelea cari au pronunțare dublă: strechie, unghie față de *streche, unghe, muche veghe.*

Eminescu zice:

Făclie de *veghe* pe umezi morminte...

Grigore Alexandrescu:

In *unghi* (plural dela *unghe)* ascuțite ţineà o femeie.

Se zice și *roche* și *rochie.*

Eminescu:

Ca dovadă de ce suflet stă sub piepții unei *rochii.*

* * *

Vocala *e* se desvoltă și în diftongul *ea*. Scrierea acestuia prezintă dificultăți în câteva cazuri:

a) **Sufixul: ean.**

Sufixul *ean* este de proveniență slavonă și arată: *originea după localitate:*

Olt-ean	Focșăn-ean
Brăil-ean	Craiov-ean
Nemț-ean	Sătmăr-ean
Bucureșt-ean	Câmpulung-ean

In cazuri ca acestea nu este îndoială în privința modului cum trebue scris, dar în altele este:

Cum se scrie:

Ieș*ean* sau Ieș*an*
Fălci*ean* sau Fălci*an* ?

Cred că putem formulă o regulă:

Dacă grupul *ea* din sufixul *ean* e precedat de *i*, atunci se reduce la *a;* deci:

Vaslui-an	Fălci-an
Tecuci-an	Orhei-an
Dorohoi-an	

Dacă grupul *ea* din sufixul *ean* e precedat de *ș* sau *j* se reduce la *a*, deci:

Ieș-an	Călăraș-an
Argeș-an	Huș-an
Gorj-an	Cluj-an
Orăș-an	Almăj-an

Altfel, se scrie: *ean.*

b) **Sufixul: eală.**

Academia în 1904 cereà să se scrie cu *e* toate vorbele cu acest sufix.

Să aplicăm acest sufix la diferite categorii de vorbe și vom vedeà că pronunțarea nu e uniformă:

pole|i|eală	sfârș|i|eală	iuț|i|eală
făgădu|i|eală	linguș|i|eală	primen|i|eală
cro|i|eală	obloj|i|eală	trânt|i|eală
spo|i|eală	zăpuș|i|eală	
	tânj|i|eală	

se pronunță:

poleială	sfârșală	iuțeală

De aici se poate scoate regula:

— dacă e precedat de *consonantă* (afară de *ș, j*), se va scrie: *eală.*

— dacă e precedat de *vocală* se va scrie *-ială.*

— dacă e precedat de consonantele *ș, j*, se va scrie *a.*

c) Diftongul *ea* în forme verbale:

vorb-*ească*	alcătu-ească	obloj-ească
spor-*ească*	păcătu-ească	sfârș-ească
șopt-*ească*	secătu-ească	tânj-ească
iuț-*ească*		

urmează aceeași regulă:

vorbească alcătuiască oblojască.

Formele populare, în unele regiuni, ne prezintă transformarea în *ia* (p. ea) la verbe de conjugarea IV:

vorbiască — ceeace explică palatalizarea în: vorghiască;

în altele transformarea în *a* și în caz când precede *ț*:

simțască.

d) O problemă care a făcut să curgă multă cerneală a fost scrierea diftongului *ea* în concurență cu *ia* la imperfectul verbelor de conj. IV.

Academia stabilește în 1904:

Terminațiunea persoanei a 3-a a imperfectului verbelor în *e* și *ea* se scrie cu *ea* la singular și cu *eau* la plural:

el vedea, ei vedeau
el mergea, ei mergeau

iar:

Terminațiunea pers. a 3-a a imperfectului verbelor terminate în *i* și *î* se scrie cu *ia* la singular și cu *iau* la plural:

el săria	ei săriau
el coboria	ei coboriau [1])

Pentru acest mod de a vedea sunt două argumente:

a) regularitatea gramaticală:

scriind: *săria*, știi că verbul e de conj. IV;

b) existența în graiu popular a acestei forme cu *i.*

Numai *vorbia* poate explica palatalizarea în *vorghia.*

---

[1]) E curios că după formularea regulei, se pune la exemple numai două verbe terminate în *i*, dar niciunul terminat în *î.*

Argumentul contrar este:

se falsifică pronunţarea.

Deaceea unii filologi cer să stabilim şi aici o scriere fonetică şi regula ar fi aceasta:

In terminările imperfectului verbelor [1]), diftongul format din caracteristica infinitivului şi din terminările persoanelor se va scrie:

cu *ea* dacă e precedat de o consonantă,

cu *ia* dacă e precedat de o vocală,

cu *a* dacă e de conjugarea IV în *î*;

a) tăcea mergea iubea
vedea zicea sărea
făcea venea

b) făgăduia c) cobora
croia dobora
biciuia ura [2]).

* * *

O problemă de ordin secundar privitoare la *e* este în scrierea termenilor câtorva cuvinte cari se scriu uneori cu *e* alteori cu *ă:*

origine sau origină.
politeţe sau politeţă.

Ambele scrieri sunt posibile, dar, ca să ne exprimăm mai corect, trebue să ţinem seama de unde vine cuvântul şi să deosebim neologismele de cuvintele vechi.

Cele vechi se scriu cu *e*, fiindcă aşà este mai deasă pronunţarea:

tinereţe
bătrâneţe
blândeţe

şi aşà a fost, fiindcă vin direct din latineşte cu sufixul *-ities.*

Neologismele se iau după franţuzeşte.

Cuvintele terminate în *e* au dat româneşte vorbe terminate în *ă* şi deaceea:

acurateţă
politeţă
stricteţă
naturaleţă

---

[1]) Se înţelege că verbele de conj. I sunt scoase din cauză, ele neavând diftong, afară de rari excepţii: a se aciua—aciua.

[2]) Aceasta se confundă cu *ura* dela verbul a *ura* conj. I.

5. Scrierea vocalei *i*.

Vocala *i* se scrie cu un singur semn, fie întreagă fie semisonă, ba chiar când este un simplu semn grafic (cum este în scrierea *gh* şi *ch*, despre care vom vorbì la timp).

In 1904 Academia stabilind această regulă, a făcut excepţie pentru *i* final plenison şi accentuat, notându-l cu un accent grav:

a auzì, a dormì, a lovì, el suì, acì.

(Despre acestea vom vorbì la timp, tratând chestia generală a accentului).

Incepând a se tipărì Dicţionarul Academiei, autorii au admis — contra regulelor — un *ĭ* în câteva cazuri, ca să împiedece greşeli de cetire:

a) la scrierea câtorva omografe:

haĭna (substantiv) şi haină (adjectiv)
vĭer (porc) şi *vier* (îngrijitor de vie)
mĭa (forma fem. dela *mĭel*) şi *mia* (numeral *mie* articulat)

dispoziţie foarte îndreptăţită;

b) la câteva cuvinte unde e numai semn grafic:

vecĭnic (şi ar fi putut adăugà, şi pentru evitarea confuziei între omografe: *vecinică* [vecin] şi *vecĭnică* [vecĭnic])

obicĭnuit pacĭnic

c) la i semison (sau şoptit) în mijlocul cuvintelor compuse ca:

câţĭva orĭce cincĭsprezece
oareşĭcare nicĭdecum

Mai târziu aceste distincţiuni s'au părăsit, înlocuindu-se la punctul *b* grupul *cĭ* cu ş [1]):

paşnic veşnic obişnuit

iar la celelalte lăsând să subsiste posibilitatea de confuzie, care — însă — drept vorbind, e numai la punctul *a*.

Congresul filologilor n'a propus nici o schimbare în privinţa lui *i*, lăsând să fie scris totdeauna cu punct, dar s'a ocupat cu cazul special al grupului *şi*.

Academia în 1904 — în glosar, nu în regule — a stabilit că, la cuvintele terminate cu *şi*, *i* să fie numai semn al pluralului, iar singularul să se scrie fără *i*, adică:

acelaş aceiaşi
aceeaş aceleaşi
aceleiaş aceloraşi

deci adverbele, fiind invariabile, se vor scrie fără *i*:

totuş acuş iarăş

precum şi verbul auxiliar:

aş.

Congresul a cerut să se înlăture această regulă, care se bazează şi pe o eroare filologică.

Grupul *şi* este cuvântul latin *sic*, devenit în românește conjuncţiune şi adverb:

Ion *şi* Vasile...
A *şi* venit.

Ca adverb a luat uneori sensul de întărire, de preciziune adăugându-se la finele altor cuvinte, mai ales pronume şi adverbe:

acelaşi cevaşi
aceeaşi undevaşi
cinevaşi.

---

[1]) La câteva cuvinte pronunţarea nu corespunde cu scrierea şi mai ales se pierde legătura între derivate şi primitive:

pace — paci-nic
veci — veci-nic.

Totuş schimbarea lui *cĭ* cu *ş* se îndreptăţeşte prin faptul că găsim unele cuvinte slavone trecute în românește cu o schimbare identică:

pocĭta poştă.

Unei asemenea schimbări se datoresc probabil şi cele două forme ale localităţii *Reciţa* şi *Reşiţa*, cum şi numele mănăstirii *Rîşca* (Răşca). Mă gândesc numai că va trebui ca şi numele proprii ca *Velicĭco* să le schimbăm în *Velişco*.

Deaceea nu se poate socoti că *i* este semn al pluralului în cuvintele acestea, cum e în:

uriaș	uriași
codaș	codași
laș	lași
păgubaș	păgubași.

Cu drept cuvânt, Congresul a cerut ca în asemenea cuvinte să se scrie cu *i*, dar pentru auxiliar a menținut scrierea *aș*, deoarece etimologia acestei forme este încă nesigură și nu putem afirmà dacă la origine avem sau nu un *i*.

Rămâne deci să se scrie *i* și când este *plenison-aton:*

alli aștri efendi

și când este *plenison — intonat:*

auzi zi

și când este *semison*

albi buni.

Regula este clară, deși aplicarea ei dă naștere la confuziuni:

a auzi	tu auzi
a voi	voi

dar confuziunea devine mai mare pentru cazurile în cari avem un *i* în rădăcină și facem forma articulată:

alb	albi	albii
fag	fagi	fagii.

Acest al doilea *i* este foarte justificat din punct de vedere gramatical, dar ca fonetism este dubios și va fi greu să-l menținem, dacă vom continuà să nu deosebim pe *i* întreg de *i* semison, căci în realitate avem un *i* întreg și altul semison:

albii.

De sigur că *i* final în acest exemplu e mai puțin de jumătate și deaceea străinii nu-l prind bine cu urechia lor, cum nu prind nici pe *i* final la unele cuvinte nearticulate. Câte firme nu au scris:

vinur pentru: vinuri!

Să comparăm cuvântul *álbii* cu *albíi* plural de *albiu* și cu *álbii* și vom vedeà că există o nuanță de deosebire între *i* semison următor unui *i* tonic și *i* semison depărtat de silaba accentuată.

Vom scrie deci cu doi *i* şi la substantive nearticulate

(unei) soţii (ca şi sóţii)

şi la verbe

fii

şi la substantive articulate

văii

deci şi :

codrii faţă de codri
socrii „ „ socri

pe când verbele

afli, umbli

vor aveà un singur *i*.

Pe mulţi îi încurcă puţinele substantive unde se cere să scriem cu trei *i;* dar este imposibil a renunţà la această grafie fiindcă ar fi o uitare desăvârşită a gramaticii:

copi-l plur. copi-i plur. articulat copi-i-i
fi-u „ fi-i fi-i-i
zapci-u „ zapci-i zapci-i-i

şi s'ar produce confuzii glumeţe: dacă scrii *copii* (plural articulat) trebue să scrii *copi* (plural nearticulat) şi *fi* şi *zapci*... etc.

Ştiu că se ridică o întrebare: de ce nu aplicăm acelaşi tratament şi la genitivul articulat al substantivelor feminine cu *i* în rădăcină înaintea terminării *e*?

De ce dela vie nu scriem vi-i-i (viii)? *)
pălărie pălări-i-i (pălăriii)?
solie soli-i-i (soliii)?
vecie veci-i-i (veciii)?
robie robi-i-i (robiii)?

Dacă dăm răspuns că ar fi neestetic, ni se replică, firește, că tot aşà de neestetic e şi la cuvintele de categoria de mai sus. Dar este alt răspuns mai serios:

La cuvintele din prima categorie (copiii), scriem aşà fiindcă cere gramatica şi *n'avem ce face* ca să evităm şirul lung al celor *trei i*, apoi cuvintele la cari se aplică acest tratament sunt foarte puţine, pe când cele cu *trei i* la genitiv sunt multe.

Sunt unii filologi cari înlătură acest neestetic şir de *i* dela genitiv prin faptul că cer ca peste tot să se scrie la

*) Dar scriem: *viii şi morţii* („când ar venì viii şi morţii").

genitivul feminin *ei*, fără să se ție socoteala de forma nearticulată. Adică să se scrie:

precum: (unei) *mese* (articulat) mes*ei* tot așà: (unei) *cărți*: cărț*ei*
„ „ *case* „ cas*ei* „ „ *părți* părț*ei*
„ „ *sobe* „ sob*ei* „ „ *legi* leg*ei*

și atunci e natural să scrie:

vi*ei*, lini*ei*, robi*ei*.

Mărturisesc că această soluțiune, de și falsifică desvoltarea istorică a acestei forme gramaticale și pronunțarea generală, s'ar puteà adoptà, fiindcă simplifică foarte mult chestiunea și va ușurà și învățătura elevilor în această privință.

Azi regula zice că articolul la cazul de care ne ocupăm este *i* și îl așezăm la finele formei nearticulate: Dacă zicem: unei *case*, unei *mese*, unei *table*, unei *școale*, va trebuì să zicem și să scriem: *casei*, *mesei*, *tablei*, *școalei*; iar dacă zicem: unei *părți*, unei *țări*, unei *porți*, va trebuì să zicem și să scriem: *părții*, *țării*, *porții*. In cazul când s'ar adoptà nouă soluțiune, n'ar mai fi nevoie de a-ți amintì forma nearticulată când ai să scrii pe cea articulată, mai ales că în Moldova se pronunță cu *i* multe cuvinte cari în Muntenia (și în limba literară) se pronunță și se scriu cu *e*: *silinți*, *voinți*, *științi*, etc.

La aceste Academii de *științĭ* a Zânei Vineri (Eminescu)

și elevul nu știe care e forma nearticulată *corectă*. Poate că silindu-l a scrie: *silinței*, *țiinței*, etc., l-ai deprinde cu timpul (dat fiind raportul firesc între forma articulată și cea nearticulată) să scrie și: (unei) *silințe*, *țiințe*, etc. Văd o singură obiecțiune: Sunt un număr de substantive cu forme duble: (școală) — *școale* și *școli*, (coală) — *coale* și *coli*, (boală) — *boale* și *boli*, etc. Cum va știi elevul (sau mai târziu cel cu slabă cultură) să aplice forma de articol *ei*? Va scrie *școliei* (gândindu-se la forma nearticulată *școli*)? Poate că aceasta e o presupunere gratuită și că va rezultà o influență a formei articulate asupra celei nearticulate și zicându-se forțat *școalei* se va uità forma *școli*, rămânând numai: *școale*, apoi singularul nearticulat ar influență asupra pluralului. Poate.

6. Scrierea vocalei *u*.

Scrierea lui *u* dă naştere la multe probleme speciale. O mică reamintire a evoluţiei ortografiei noastre.

In alfabetul cirilic erau semne deosebite pentru *u* întreg şi *u* semison şi pentru *u* zis mut: ѹ sau оу (întreg), ъ (semison şi mut de azi). S'a scris întâiu: омъѧ ceeace arată că se citia *u* întreg în ambele locuri; apoi s'a scris: омъѧ. ceeace arată hotărît că al doilea *u* este deosebit de cel dintâiu.

Am transcrie deci: *omulu, omulŭ:* asemenea омъ şi омъ am transcrie: *omu* şi *omŭ*.

In vechile texte *u* final care devine semison, dispare cu încetul începând dela substantivele articulate: омъѧ şi mai târziu dela cele nearticulate: ом; dar, la acestea din urmă, multe texte păstrează pe ъ: омъ.

Vechea scriere mai aveà pentru *u* scurt când erà combinat cu vocala *i* un semn special: ю. Scriau:

Ѩндрею, кѹю, фѣкѹю.

Când s'a scris cu litere latine, fiindcă — cum am spus — ortografiştii noştri se gândiau nu numai la transcrierea semnelor cirilice cu latine, dar şi la originea sau etimologia cuvintelor — au pus peste tot numai *u întreg;* alţii mai târziu au pus *ŭ* şi acesta a persistat multă vreme. Contra lui s'au dus lupte literare înverşunate. Alecsandri mai ales în „Românía literară" a luptat contra lui; iar între ultimii apărători a fost Nicolae Quintescu în comunicarea sa: *U scurt ameninţat cu decapitarea.*

Academia Română l-a primit în ortografia din 1881, apoi l-a scos în 1890.

Transformându-şi sistemul în 1904, a soluţionat şi problema aceasta, scriind cu *u* fără nici un semn diacritic şi pe *u întreg* (acr*u*, b*u*n) şi pe cel *semison* (bo*u*, ero*u*, o*u*, no*u*) şi pe *u scurt* când erà precedat de vocală (fiind scos încă din 1890 când erà precedat de consonantă): tei*u*, roi*u*. altoi*u*, zăvoi*u* vioi*u*, ochi*u*, voi*u*.

7. Consonantele în genere.

In scrierea cu litere latine, cele mai multe consonante nu prezintă pentru limba noastră nici o dificultate; astfel:

b, d, l, m, n, p, r, t, v.

Deci, după sistema Academiei din 1904 se va scrie:

bun, drum, lup, murg, nun, par, rar, tot, vorbă

firește vorbim de limba literară, nu de forme provinciale ca *ghine* p. *bine, ghe* p. *de, dge* p. *de, ñari* p. *miere, chept* p. *piept, ghie* p. *vie,* etc.

Consonanta *f* la cuvintele românești vechi nu prezintă nici o dificultate, căci scriem: *foc, fac,* etc., ci numai la cele introduse de curând din limbi streine. Francezii au și *ph* pentru cele grecești. Noi am imitat pe Italieni și am renunțat la acest semn compus.

Exemple:

rom. *far*	ital. *faro*	fr. *phare*
„ *fariseu*	„ *fariseo*	„ *pharisien*
„ *farmacie*	„ *farmacia*	„ *pharmacie*

Rămâne chestia numelor proprii, cu a căror scriere ne vom ocupă într'un paragraf deosebit.

8. Scrierea consonantei *h*.

h este un sunet foarte interesant. Trebue să spunem că el n'a fost moștenit din limba latină, căci el nu există în nici un cuvânt românesc de origine latină:

habere... avere... fr. avoir
haedus... ied sau *ed.*
hedera... ederă sau *iederă* fr. *ierre,* de unde *lierre.*
homo... om... fr. *on.*

El nu exsită nici în italienește, afară de 2-3 cuvinte împrumutate din turcește sau arăbește. Nu există în realitate nici în franțuzește, de și se scrie, căci el este în unele cuvinte *mut*:

homme, l'homme articulat ca și *ordre, l'ordre;*

în altele se zice că e *aspirat,* dar este o simplă aspirație care împiedecă eliziunea vocalei când se articulează sau se pune înainte un cuvânt cu care s'ar face legătură:

*h*aricot; les *h*aricots.

De aci urmează că, în cuvintele luate din franţuzeşte nu trebuie să scriem cu *h:*

altere	fr.	haltère		
armonică	„	harmonica		
armonie	„	harmonie	ital.	armonia
oboe	„	hautbois	„	oboe
ebdomadar	„	hebdomadaire	„	ebdomadario
ebreu, evreu	„	hébreu	„	ebraico, ebreo
elice	„	hélice	„	elice
eliotrop	„	héliotrope	„	eliotropio
elenism	„	hellenisme	„	ellenico
Elveţia	„	Helvétique		
emisferă	„	hémisphère	„	emisfero
ereditar	„	héréditaire	„	ereditá
erezie	„	hérésie	„	eresia
erou		héros	„	eroe
ezitare			„	esitare
eterogen			„	eterogeneo
eteroclit			„	eteroclito
exametru			„	esametro
omagiu	„	hommage	„	omaggio
omogen	„	homogène	„	omogeneo
omonim	„	homonyme	„	omonimo
orizon sau *orizont*	„	horizon	„	orizzonte
orologiu	„	horloge	„	orologio
oribil	„	horrible		
otel	„	hôtel		
umil	„	humile	„	umile
imn	„	hymne		
ipotecă	„	hypothèque	„	ipoteca
ipoteză	„	hypothèse	„	ipotesi
isterie	„	hystérie	„	isterico

Deşi unele sunt greceşti, dar n'au venit direct din limba greacă la noi, ci din franţuzeşte sau unele din italieneşte, cu cari le-am alăturat. Pentru multe, de şi forma ne aproprie de italiană, accentul ne îndreaptă spre franceză.

Vom scrie însă cu *h*:

hamac, fiindcă l-am luat prin scris şi nu e cuvânt francez, ci e luat din limba Caraibilor;
handicap, fiindcă e luat din englezeşte, unde se scrie aşà;
hangar, fiindcă l-am luat prin formă scrisă;
harangă, fiindcă e influenţat de greceşte;
harem, fiindcă e turcesc;
harpă (scris şi *harfă*) fiindcă e germanul *harfe*, Heliade îl scrià: *arpă*;
hazard, cuvânt arab (fr. hazard);
hecatombă, luat din greceşte;
hectar, idem;
hectolitru, idem (acestea au nevoie de *h*, fiindcă-l întrebuinţăm în prescurtare: *ha. hl*;
hegira, cuvânt arab (de şi italieneşte: egira);
hidalgo, spaniol, scris aşà.

Cuvintele științifice cu *h* se scriu de regulă cu *h*:

*h*emoglobină
*h*emostatic
*h*orticultură
*h*iat

de și Italienii scriu: *emostatico* ș. a.

E întrebare dacă e bine să păstrăm pe *h* sau nu.

Mulți din oamenii noștri de știință sunt pentru afirmativă, eu înclin către procedarea italiană și propun suprimarea lui *h*. Unele cuvinte de acestea au forme duble:

uilă și *huilă* (fr. houille),
igienă și *higienă* (ital. igiene)

dar *hienă* se scrie numai în acest fel, care se apropie de fr. *hyène*, nu de ital. *iena*. Aceasta arată, poate, o îndrumare în sensul părerii ce susțin.

Cuvintele vechi românești în cari trebuie păstrat *h* sunt:

turcești: habar, hac, hagiu, haham, haidamac, haide, haimana, hain, hal, halal, halat, halcă, halva, hamal, hambar;
ungurești: hăbăuc, haită, hălădui, ham;
nemțești: hăcui, haltă;
grecești: hora;
rutene: hâd;
rusești: hahol (poreclă dată Rutenilor);
sârbo-bulgare: haiduc, haină;
interjecții, poate onomatopei: hai ! hăi ! hăis !

H mai este și semn grafic în unire cu *c* și *g*. Acì ajungem la un punct vulnerabil al ortografiei noastre.

Noi avem sunetele č și ğ, scrise așà în alfabetul filologic. Scrierea lor a prezentat în toate limbile, dificultăți mari și prea puține au adoptat forma simplă cu semnul diacritic. In cele mai multe limbi s'a rezolvat chestiunea prin *grupări de litere:*

Germanii: *tsch* *dj* Englezii: *ch* *j* Francezii: *tch* *dj*

In scrierea cirilică se întrebuințau semnele speciale ч (чинѣ, час) și џ (џинѣре). Odinioară s'a propus de Pumnu scrierea cu c̄ și ḡ: *c̄ine* (față de *cum*), aḡer (față de *gură*), dar propunerea n'a fost admisă.

Noi am adoptat sistema italiană:

carro	față de	cena	car	față de	cer
collina		citta	corb		cine
cubo			cum		
gamba		gemere	gard		gem
golfo			golf		ginere
guardiano		giro	gură		

De aici consecința că pentru cazul când *c* și *g* sunt urmate de *e, i* și totuși nu se citesc *č* și *ğ* trebue să se găsească altă notație și s'a adoptat tot cea italiană:

cherubimo	chem
chiave	chin
chitara	
ghetta	ungher
ghirlanda	ghimpe

Această scriere este în contradicție cu principiul fundamental al ortografiei noastre care cere ca *un semn* să aibă un *singur sunet* și aici prezența lui *h* nu are rolul pe care-l are când e singur.

Dar lucrul este intrat prea mult în uz și nu se mai poate schimbà.

9. Scrierea sunetelor *s* şi *z*

Valoarea fonetică a semnului s a dat naştere la mari discuţii şi e una din problemele cele mai grele. Şi în sânul Academiei Române părerile sunt împărţite.

Va trebui deci s'o examinăm în toate amănuntele ei, fără vreo idee preconcepută.

In cuvintele vechi româneşti, el are un singur sunet *indiscutabil*, dacă e medial intervocalic, initial urmat de vocală sau final precedat de vocală:

casă	seu	ros
lasă	sec	scos
afurisi	sac	pas
râsul	soc	sus

Constatarea se aplică şi la cuvintele de origine latină şi la cele de altă origine.

In ce priveşte pe *s* intervocalic, vedem că, în elementele latine, a dat numai *s* şi niciodată *z*, ca în italiană sau franceză:

lat. casa *rom.* casă *fr.* case (z) *it.* casa (z)
„ miser „ measer „ misérable (z) „ misero (z)
„ resono „ răsun „ résonner (z)
„ vasa „ vase „ vase (z)
„ visare „ visare
„ resalio „ răsar

Tot un *s* s'a obţinut şi dintr'un *x* latin:

lat. laxat *rom.* lasă
„ texere „ ţesere;

precum şi din grupul *ns:*

lat. con*s*uo *rom.* cos(u)
„ den*s*us „ des(u)
„ men*s*a „ masă
„ men*s*uro „ măsor
„ pen*s*at „ pasă
„ pen*s*atum „ păsat
„ pin*s*are „ pisare

Formele *dusei, măsei* sunt formaţiuni alcătuite în lăuntrul limbii româneşti.

Tot *s* cu acelaş sunet găsim şi în cuvintele în cari avem în latineşte *ss:*

ossuosus osos
passer pasăre
tussis tuse.

Nu mai e nevoie să notăm aci că, dacă *s* este în latineşte sau devine în româneşte urmat de *i*, atunci se face ş (chestiune care nu ne preocupă, fiind de altă natură şi neprezentând nici o dificultate ortografică).

Un *s* intervocalic citit *z* se găseşte numai în neologisme.

Sistema ortografică a Academiei din 1881 pune ca regulă:

„în neologisme *s* între două vocale se va citì *z*"

dar nu pune altă regulă pentru a deosebì pe *s* citit *s* de *s* citit *z*. In limbile unde există această valoare fonetică a lui *s* (=*z*), se cere ca în cazurile când se citeşte *s* să se scrie cu *ss*:

ital.			fr.		
rosa şi	rosso		rose şi	rosse	
roseo			rosée	rossignol	
casa	cassa				
caso	cassero				
	cassino.				

Ar fi fost logic să se introducă şi la noi aceeaşi regulă şi să se scrie:

rosă passiune

şi, firesţe, să se aplice şi la vechile cuvinte, deci:

lassă passă grassă

cum a fost într'o vreme în ortografia noastră.

O asemenea consecinţă s'a părut inadmisibilă, şi Aca-

demia a renunțat la ea, în 1881, menținând duplicarea lui *s* numai la câtevà cuvinte omofone:

rasă (de la rad) *rassă* (rasă de oameni)
și *rassă* (haină călugărească)
casă (de locuit) *cassă* (de bani)
masă (mobilă) *massă* (de materie).

Această excepție nu erà justificată prin nimic, căci ar fi urmat să se distingă prin asemenea particularități de scris și alte cuvinte de același fel ca:

cer (bolta cerească), *cer* (verb), *cer* (copac)

cum făceà Heliade, care scrià:

cer, queru, cerru.

Prin reforma din 1904 s'a renunțat la regula care dădeà două valori fonetice semnului *s* și s'a scris:

vezi poezie nazal leziune
mucezi engleză
fizică

rămânând ca *s* să fie întrebuințat la cuvinte ca

vasal
pasiune.

In congresul filologilor s'au ciocnit două păreri:
a) Majoritatea a fost pentru scrierea cu *z* în neologisme:

bază conciziune preciza

b) Minoritatea a fost pentru revenirea la scrierea cu *s* fără a se dublică în cazuri când se pronunță *s*:

basă concisiune precisa poesie.

Nu știm cum va fi votul Academiei, fiindcă și în sânul ei se găsesc aceleași două curente, dar uzul stabilit nu printr'o greșită interpretare, ci prin aplicarea regulei din 1904 e prea puternic ca să se poată înlătură. Totuși, firește, o hotărîre a Academiei va trebuì să fie ascultată.

Argumentele pentru adoptarea lui *s* cu sunet de *z* sunt: E mai romanică scrierea aceasta, e mai civilizată şi părăsirea ei ar fi o dovadă de lipsă de cultură din partea noastră.

Argumentele în contra sunt:

a) Limbile cari scriu pe *s* şi pentru *z* au toate regule deosebite pentru cazul când *s* se citeşte *s:*

fr. *rose* şi *rossé*

şi asemenea complicaţie ortografică nu vor nici susţinătorii părerii cu *s intervocalic* = z.

b) Scrierea cu *z* pentru *s intervocalic* pronunţat *z* nu este aşà de extraordinară, deoarece chiar Francezii au câtevà cuvinte scrise aşà: *hazard, bazar, horizon.*[1])

Mai e o întrebare: se va aplicà regula dublei valori fonetice a lui *s* şi în cazul când este final? Atunci cum se va deosebì: *cas* (caz), *gas* (gaz), *ros* (roz) de *proces, bas, ros?*

Am expus ambele păreri, arătând motivele unora şi ale altora pentru păstrarea regulei din 1904 şi pentru înlăturarea ei; dar... să aşteptăm ce se va decide.

*

Este însă altă chestiune secundară (dar foarte importantă), în care nu se poate aşteptà: este greşita aplicare a regulei din 1904 în scrierea unor neologisme.

Unii scriu:	bazin	în loc de	basin	fr. bassin
	dizertaţie		disertaţie	dissertation
	dizident		disident	dissident
	francmazon		francmason	francmaçon
	furnizor		furnisor	fournisseur
	viteză		vitesă	vitesse
	seziune		sesiune	session

O asemenea corupţie a pronunţării şi a scrierii este, în adevăr, o dovadă de lipsă de cultură.

Ba unii merg cu greşala până acolo că scriu cu *z* (şi desigur chiar pronunţă aşà) şi în cuvintele în cari *s* este precedat de o consonantă ori este iniţial, în cuvinte ca:

zupă zoldat zos.

---

[1]) Dacă formulăm regula că în *neologisme* un *s intervocalic* se citeşte *z*, atunci cum vor scrie aceste cuvinte acei cari nu cunosc bine ortografia franceză? Vor fi îndemnaţi să scrie: *asardat, basar, orison.* Se poate admite?

Aceasta se întâmplă *mai rar* și anume în provinciile unde e o puternică influență germană, dar *foarte des* în cuvinte ca:

cenzor	fr. censeur	germ. zensor	lat.	censor
conzecvent	consequent			consequentem
conzervator	conservateur			conservator
conzider	considérer			considero
conziliu	conseil	(conseil pron. kongsseil)		consilium
conzistent	consistent			consisto
conzul	consul			consul
controverzat	controverser			controversia
converzez	converser			conversatio
convulziune	convulsion			convulsio
inzist	insister			insisto
dispenzez	dispenser			
falz				falsus
inzult	insulte			
intenziv	intensif			
penziune	pension			
senz	sens			
senzație	sensation			
tranziție	transition			
subzista	subsister			

Asemenea grafii nu pot fi admise.

* * *

Ajungem acum la o problemă în care nu e vorba de a revenì asupra unei regule stabilite, nici de a împiedecà o scriere evident greșită (legată și de pronunție), ci de a introduce acum, de a formulà o regulă.

E vorba de s *urmat de una sau două consonante.* In privința aceasta e o adevărată *anarhie.*

Academia, în 1904, n'a pus nici o formulă, între regulele sale, privitoare la acest caz; dar din glosar rezultă oarecari norme:

a) grupele inițiale *is* + consonantă se scriu cu *z:*

*iz*bândă	*iz*băvì	*iz*bì
*iz*butì	*iz*gonì	*iz*mă
*iz*vor	*iz*vod	

b) cuvintele cari încep cu *des-* se scriu cu *s:*

*des*volt	*des*bin	*des*curc
*des*bat	*des*nod	*des*doesc
*des*fac	*des*golesc	*des*leg
*des*mierd	*des*part	

c) cuvintele cari au sufixul - *ism* se scriu cu *s:*

functionar*ism* protecţion*ism*
iredent*ism*

d) cuvintele cari încep cu *răs-* se scriu cu *s:*

*răs*bat *răs*cumpăr *răs*pund
*răs*boiu *răs*gândesc *răs*torn
*răs*boesc *răs*pândesc

e) cuvintele cari au grupul iniţial cu *s* + consonantă se scriu cu *s:*

*sb*ârlì *sg*aibă *sg*ândărì
*sg*ârcit *sgl*obiu *sg*omot
*sg*uduesc *sm*eu

Restul exemplelor nu se pot grupà. Se scrie:

iaz*m*ă şi co*sm*ografie
bez*m*etic

brazdă şi năs*dr*ăvan
buzdugan
puzderie
mâz*g*ălì

îndrăz*n*ì
glez*n*ă
năpraz*n*ic.

In congresul filologilor desbaterile au fost foarte vii. Comisiunea specială însăşi s'a împărţit în majoritate şi minoritate.

Minoritatea (din care am fost şi eu) a susţinut că în toate cazurile când *s* este urmat de una sau două consonante să se scrie *s*, rămânând ca uzul să decidă pronunţarea; deci:

desbate isbândă răsboiu
desdăună *s*dravăn
descărcà
desghiocà răsgândì *s*gură
*s*lavă *s*loată
*sm*eură *sm*eu
isnaf
ispravă
isvor

Majoritatea comisiunii a admis să se scrie:

a) cu *s* în compusele cu *des*: *des*văţà, *des*bate...

b) cu *z* în cele începătoare cu *is*:

*iz*la*z*, *iz*bândă, dar: ispravă

c) cu *z* în toate cuvintele cu *s* urmat de *b*, *d*, *g*:

răz*b*oiu
*zd*ravăn
*zg*ură

d) cu *s* în toate celelalte cazuri:

ca*sm*a ba*sm*
ca*sn*ă
(i*spr*avă)
(i*sc*oadă)
i*sv*or

In ședința plenară, după lungi argumentări, prezentându-se și alte soluții intermediare, unii cerând să puie și cuvintele cu *s*+*v* între cele scrise cu *z*, alții arătând că regula scrierii cu *iz* ar da naștere la grafii ca

*iz*coadă *iz*pită,

la care se răspundeà că în genere se scrie cum se pronunță, ceeace ar duce la o posibilă neregulă, s'a decis să se primească propunerea majorității comisiunii.

Eu voiu reluà chestiunea, expunând-o în mod amănunțit

Grupul consonantic *s* (*z*) + *cons*, se aude în unele cazuri în mod sigur cu *s*, în altele în mod nesigur cu *z* sau cu *s*.

Se aude cu *s* în grupele

sc inițial și medial: *sc*ot, cre*sc*,
sf inițial și medial: *sf*at, res*f*ir
sl inițial: *sl*ab, *sl*ovă
sp inițial și medial: *sp*or, des*p*art
st inițial și medial: *st*ol, ves*t*e

Se aude cu *s* sau *z*:

sb inițial și medial: *sb*or (*zb*or), răs*b*oiu (răz*b*oiu)
sd inițial și medial: *sd*ravăn (*zd*ravăn), gas*d*ă (gaz*d*ă)
sg inițial și medial: *sg*omot (*zg*omot), isgonesc (izgonesc)
sl medial: is*l*am (iz*l*am)
sm inițial și medial: *sm*ead (*zm*ead), ba*sm* (ba*zm*)
sn inițial și medial: *sn*oavă (*zn*oavă), ca*sn*ă (ca*zn*ă)
sr medial (inițial nu e): des*r*ădăcinat (dez*r*ădăcinat)
sv inițial și medial: *sv*on (*zv*on), i*sv*or (iz*v*or).

Cuvintele în cari aflăm aceste grupe de sunete vin sau întregi din latineşte, slavoneşte, etc., sau sunt formate prin compunere în limba română însăşi.

A. Cuvinte întregi:

1. Din elemente nelatine

a) cu *z* în limba de origine:

smeu	slav:	zmiĭ
snoavă	vechiu slav:	izŭ nova
sglobiu	vechiu slav:	zlobivŭ

b) cu *s* în limba de origine:

sdrelesc	sl:	sŭdrêti
smucesc	sl:	smučati
smârc	vsl:	smrŭkŭ
snop	vsl:	snopŭ
sloata	vsl:	slota

c) fără *s* sau *z* în limba de origine:

scrîşnì	bulg.:	krăkna
sgripţor	grec.:	γρύψ

2. din elemente latine cu *s*:

cosmic	fr. cosmique
prismă	„ prisme
fantasmagorie	„ fantasmagorie
sbor	lat. exvolo

B. Formate cu prefixe:

1. din elemente nelatine:

răsboiu	vsl.:	razboj
răsbì	vsl.:	razbiti
răspopi		
răsvrătire		

2. Din elemente latine:

desvăţ = des-văţ ca învăţ (vitiare)
desvălesc = des-vălesc ca învălesc (văl<velum)
deslegare = des-leg (dis-ligare)

De acì urmează că nu ne putem luà după origine, căci grupări în situaţiuni identice se obţin şi din originale cu *s* şi cu *z* şi chiar fără nici unul din aceste sunete.

S'ar puteà să ne luăm după scrierea cirilică?

Dăm acì o serie de exemple din cari se vede că nu există nici atunci uniformitate de scriere şi, desigur, nici de pronunţare:

зборъ	сборь	безнь	бесник
зберат		браздъ	брасдъ
збѫрческ		казнъ	касникь
здравън	сдрꙋмикь	дезбрак	десбинаре
здробїре	сдрънкънеск	дезгропь	десгропь
		дезхам	десгꙋст
згърчить	сгѫрчїт	дезлег	деснод
згꙋръ	сгърчю	дезлипеск	
	сгърию		
	сгрипсор	дезметическ	десметическ
		дезмiерд	
змарѧгд	смерить	дезнъдежде	
змеꙋ	смеꙋ	дезпарт	
зминтить	сминтѣлъ	дезръдъчинез	
змꙋлг	смꙋлг		
змокин	смокин	ръзбат	ръсван
		ръзбою	
звонь	свадъ	ръзгѫят	
	свѫнт	ръзмирицъ	
	свѣтник	ръзвръteск	
	снопь	избѫндъ	
	сноавъ	избеск	
		избꙋтеск	
		избꙋкнеск	
		изгонеск	
		избод	
		извор	исвор

Se vede că mai constantă e scrierea cu grupul iniţial răs-des-, şi iz-, dar la celelalte nu. De aceea cred că s'ar puteà face o simplificare, scriindu-se peste tot cu s.

10. Litere duble

Litere duble. Academia admite (1904) numai în două cazuri:

1) La cuvintele compuse cu *în*, dacă începe cuvântul simplu cu aceeaşi consonantă:

*înn*od *înn*ot *înn*oesc *înn*ăscut

şi

*imm*ormântare *imm*ărmurit *imm*ulţire;

dar la acestea nu e aşà de hotărîtă, căci admite să se scrie şi

înmormântare înmărmuri înmulţire.

Uzul a simplificat într'un sens această regulă, căci aproape nimeni nu scrie cu *mm*, ci cu *nm*:

înmormântare înmărmurit înmulţire

care se apropie par'că şi de pronunţare; dar a pus câteodată *n* şi unde nu trebue. Astfel vedem scris

*înn*alt *înn*ainte

greşit, fiindcă nu există justificarea acestui al doilea *n*. *Inalt* vine din *in alto* adverb devenit adiectiv: *inaltus* alături de *altus;* iar *înainte* vine din: *ante* (> *înte* > *inte*), de unde formele vechi: *ainte* (ab + ante), *mainte* (magis + ante) şi *ininte* (in + ante), astfel că forma literară de azi se poate explicà din contaminaţia: *ainte* + *ininte* = *înainte.*

Se poate ca pronunţarea populară să adaoge acest al doilea *n*, adică să fie un fel de propaginaţiune, ca la *genunchiu* p. *genuchiu* din *genuculus, mănunchiu* p. *mănuchiu* din *manuculus;* dar sunt pronunţări populare pe cari limba literară trebue să le înlăture.

Cred că tendinţa este ca, la grupul de care ne ocupăm, să se reducă *în* la simpla vocală *î*, adică să se scrie:

înorat, înoesc şi îmulţire, îmormântare,

ca şi în neologismele cu doi *n* sau doi *m* în limba de origine: *conaţional, comemorare.*

2) La cuvintele *cassă, rassă, massă*, pentru motivul arătat în altă parte. La această regulă e foarte probabil că Academia va renunţà.

11. Accentul

Cunoaşterea accentului este un lucru important pentru o limbă, mai ales pentru acelea cari îl au în poziţiuni diferite ale cuvintelor. In franţuzeşte şi în ungureşte nu este nici o greutate, pentrucă, în prima, accentul cade totdeauna pe ultima vocală plină:

parl*e*r	ét*é*	s*o*lde
romar*i*n	dur*é*e	sol*i*de
secr*e*t	carr*é*	m*â*le
sold*a*t	sal*é*	p*u*re

iar, în a doua, cade totdeauna pe vocala din silaba iniţială, oricât de lung ar fi cuvântul, chiar dacă e nevoie de un accent secundar:

bạrázda	ạsztalteritö
bẹszerez	bọnyodalmas
bọrital	bọrkereskedés.

Limba grecească are în ortografia ei notarea accentului, ceeace este o mare înlesnire mai ales pentru streinii cari învaţă s'o citească şi s'o scrie. In vechile noastre texte găsim multe cuvinte cu accentul notat, dar nu toate şi nu totdeauna acolo unde îl punem noi azi şi unde, probabil, îl puneau şi cei vechi, uneori şi pe monosilabe şi alteori două accente într'un cuvânt:

Psaltirea scheiană:

стѫтоу́рѫ (stătụră)
ѧпѫра́цїи (împărạţii)
нечé (necẹ)
дерéпцилорь (derẹpţilọrŭ)
ло́рь (lọrŭ)

Biblia lui Şerban tip. 1688: ачéста (acęsta)
зи́леле (zịlele)
лꙋи (lụi)
ѧкꙋнжꙋра́тꙋла́ꙋ (încunjurạtu-l-ạu)

Esop, tip. 1812: дꙋ́пъ (dụpă)
черꙋ́т (cerụt)
да́т (dạt)

Heliade în gramatica sa (1828) a combătut grafia cu semne de *accent* şi cu alte semne imitate după greceşte („oxiile, psili şi dasia"), şi, cu încetul, toate au dispărut.

Limba latină n'are semne pentru accent, nu le au nici Italienii, nu le avem nici noi.

Totuşi Academia în 1904 a introdus accentul în anumite condiţiuni:

Se însemnează cu accent grav vocala care sfârşeşte un cuvânt, dacă este accentuată şi nu are alt semn:

lăudà şedeà vorbì văzù;

dar:

hotărî lucră.

Academia nu dă motivarea acestei regule; de aceea au rezultat multe interpretări greşite. Probabil că punctul de plecare a fost deosebirea între cuvinte cari au *u* sau *i* întreg accentuat alături de altele cari au *u* şi *i* semison la sfârşitul lor:

reci răcì dormi dormì beau băù.
sari sărì auzi auzì

Pornind de acì, dela nevoia deosebirii, s'au găsit şi alte cazuri în cari ar fi trebuit să se aplice accentul:

laudă şi lăudắ chiamă şi chemắ sfarămă şi sfărămắ.

Aci, însă, s'a socotit că este neestetic să pui un semn diacritic asupra altui semn diacritic şi s'a renunţat la el.

Totuşi trebue menţionat cazul confuziunii posibile din cauza omografiei verbelor de conjug. I la forma de *prezent* (al indicativului) pers. 3-a sing. şi la forma de *perfect simplu:*

strịgă	şi strigă	ụmflă	şi umflă
apụcă	„ apucă	sbụrdă	„ sburdă
plọuă	„ plouă	sụflă	„ suflă
ịntră	„ intră	ţipă	„ ţipă
strịcă	„ strică	trẹeră	„ treeră
sụnă	„ sună	flụeră	„ flueră
prezịntă	„ prezintă	excịtă	„ excită
acụză	„ acuză	exclạmă	şi exclamă
exịstă	„ există	întâmpină	„ întâmpină
pięrsecă	„ piersecă	sgârie	„ sgârię

La cele la cari nu există omografie şi nu e posibilitate de confuziune, firește, nu e nevoie de nici un semn:

seacă	şi	secă	răstoarnă	şi	răsturnă
pleacă	„	plecă	toarnă	„	turnă
seamănă	„	semănă	chiamă	„	chemă
adaogă	„	adăogă	lucrează	„	lucră
desbară	„	desbără	excelează	„	excelă
arată	„	arătă	înfăţişază	„	înfăţişă
vaietă	„	văietă	urmează	„	urmă
smacină	„	smăcină			

Unii scriitori au căutat să împlinească această lipsă de preciziune în scrierea primei categorii de verbe, propunând ca *ă* final, *dacă e accentuat*, să se scrie cu *â:*

laudă şi lăudâ strigă şi strigâ [1]).

De aceea, neştiindu-se bine la ce serveşte exact accentul, mulţi l-au întrebuinţat şi unde nu trebuie:

dà, stà, vreà.

Bunul simţ i-a oprit să scrie:

cà, là, sà, meà.

Faţă cu această situaţie, ca autor de gramatică pentru şcoale a trebuit să completez regula Academiei şi să spun că ea se aplică numai la cuvintele cari au cel puţin două silabe:

lucrà, vedeà, începeà, surâdeà

căci la cele monosilabe nu are nici o raţiune.

Luând în consideraţie propunerea făcută d. S. Puşcariu, credem că Academia e pe cale de a renunţa la această regulă, şi va fi foarte bine fiindcă nu-i vedem motivarea.

---

[1]) Lucrul ar fi fost posibil, dacă semnul *â* n'ar fi fost întrebuinţat şi cu alt sunet în scrierea noastră, dar în sistema ortografică de azi a Academiei este imposibil de aplicat. Nu cred că situaţia se va schimba nici când se va scrie în genere cu *î*, căci ar rămânea seria de cuvinte *Român*, etc. care s'ar scrie tot cu *â*. Faţă de aceste constatări, aş înclină pentru înfiinţarea unui semn tipografic special *ă*, care ar face să dispară confuziunea.

Ar rămâneà atunci ca accentul (şi de ce grav şi nu ascuţit?) să fie întrebuinţat numai când scriitorul vrea să facă o deosebire între două omografe, dar nu omofone

copíi	copii	adúnă	adună
soţíi	soţii	lúcră	lucră
módele	modele	îmbúnă	îmbună
ácele	acele		

Nu cred că-l va întrebuinţà cineva la cazurile

sări	sărí	zări	zărí

pentrucă deosebirea între asemenea cuvinte iese din context.

D. Ovid Densuşianu, raportorul comisiunii academice pentru ortografie, propune desfiinţarea totală a accentului.

D. Puşcariu admite scrierea „şì“ pentru cazul când e adverb:

am şì venit

mài pentru cazul când pe el cade accentul frazei sau când este cu sensul ardelenesc de *mai mult:*

Bun e vinul, dar apa e *mài* bună.
Dar moartea ta n'o plâng ci *mài* fericesc o rază fugită din haos lumesc
(Eminescu).

12. Apostroful şi trăsura-de-unire. Cuvintele compuse.

In ortografia noastră sunt 2 semne cari au un mare rol: *apostroful* şi *trăsura-de-unire.*

De şi în teorie rostul lor e bine fixat, vedem în practică de multe ori întrebuinţări greşite în ziare, în cărţi de poezii, nuvele, ba chiar în cărţi de şcoală.

Apostroful arată lipsa unui sunet, mai des vocală; în cazuri excepţionale arată şi lipsa unei consonante:

nu am = n'am
mă duc mă am dus = m'am dus
omul = omu'
biser'că.
Intorcând privirea spre veacur'le trecute (Alexandrescu).

Este deci greșit să scrii:

spune'i 'i-am 'l-am văzut

ci trebue:

spune-i i-am l-am.

Trăsura-de-unire este un semn de *unire*, ea nu poate arătă *lipsa* unui sunet.

Intrebuințările ei sunt variate în limba română:

1) unește cuvintele asilabe, *totdeauna*, cu altele,

2) unește cuvintele atone, *în unele cazuri*, cu altele,

3) unește cuvintele compuse.

1. Noi avem în românește câteva cuvinte mici cari nu formează silabă și cari nu se pot pronunță decât unite; ele constau dintr'o consonantă sau dintr'o vocală scurtă. In scris arătăm unirea aceasta prin trăsură-de-unire:

l-am văzut	văzutu-l-am	văzându-l
i-am văzut	văzutu-i-am	văzându-i.

2. Avem și cuvinte (pronume mai ales sau verbe auxiliare) compuse din o silabă, dar lipsite de ton (atone); acestea se pronunță tot unite cu altele, dar nu se pune trăsura-de-unire totdeauna. Când sunt înaintea verbului se scrie:

te văd	dar	te-am-văzut
ne ducem		ne-am-dus

adică se pune trăsura-de-unire când urmează un cuvânt începător cu vocală și *e* formează o singură silabă cu vocala aceasta:

te văd *ne ducem* *te-am* văzut *ne-am* dus.

Când sunt în urma verbului, atunci totdeauna se pune trăsura-de-unire:

te dă	dă-te
o vedem	văzând-o
aș merge	mergere-aș

și așà toate combinațiile ca

ducu-mă	față de	mă duc
facu-ți		îți fac
văzându-l		îl văd
zicându-i		îi zic.

Această regulă este, din toată ortografia noastră, cea mai interesantă ca semn de simț gramatical. Noi, prin ea, ținem

seama de *unitatea logică*, pe când vechia noastră ortografie cu cirilice (şi chiar primele ortografii cu litere latine) ţinea seama de unitatea *tonică:*

Se scrià:

neam dus нѣм дѫсъ
sau chiar нѣмдѫсъ

fiindcă în această grupare de sunete avem două silabe, dar trei cuvinte: *ne am dus;* asemenea:

văzândul pe cari le scriem: văzându-l
văzândune văzându-ne
văzândo văzând-o.

Dintre ortografiile moderne, cea italiană, în multe imprejurări, se conduce de acelaşi principiu al unităţii tonice:

stringendo*lo* a guardar*li*
carezzando*mi* dirigendo*ci*

pe când ortografia franceză procedează ca a noastră:

il est *şi:* est-il
on s'est demandé *şi:* s'est-on demandé
c'est cela *şi:* est-ce cela.

Cred că problema aceasta şi-a dobândit soluţiunea definitivă, dar e păcat că nu e bine pricepută şi dă naştere la cele mai dese greşeli.

In legătură cu aceasta, o observaţie particulară: *scrierea verbelor compuse cu negaţiune.* Exemple:

a şti a nu şti a nu şedea
a nu vedea a nu auzi

Ele au la gerundiu forma cu *ne:*

neştiind neşezând
nevăzând neauzind

E întrebarea, când se intercalează *mai*, cum se scrie:

ne mai ştiind sau *nemai* ştiind?

Eu cred că trebue scris separat, pe baza principiului pomenit că ne ţinem de unitatea logică.

Fenomenul acesta (tăierea în două a unui cuvânt compus prin intercalarea unui alt cuvânt) a fost observat de gramaticii antici la unii autori şi i-au dat numele de *tmesă.* Tradiţia gramaticală latină cerea ca, în asemenea cazuri, să se scrie deosebit cele trei elemente.

Ex. la Virgiliu (Eneida, I, vers 410) în loc de *Dea circumfudit* găsim (din cauza cerințelor metrice): *circum Dea fudit*. E un motiv mai mult ca să scriem și noi:

nefăcând ne mai făcând.

3. A treia întrebuințare a trăsurii-de-unire este la cuvintele compuse.

Aceasta este iarăși o grea problemă.

Cuvintele compuse sunt de două feluri:

a) cu prefixe:

bun, *ne*bun bat, *străbat* fac, *pre*fac

Aici, nu încape îndoială, se scriu cele două elemente unite *într'un cuvânt.*

b) formate cu două sau trei cuvinte având fiecare înțeles

bine facere ast fel de o cam dată
Curtea de Argeș
Domneștii din deal

La unele cuvinte putem deosebi dacă compunerea este o *fuziune* sau o *juxtapunere*, fiindcă vedem cum se face flexiunea și atunci putem ști când unim în scris elementele cuvântului compus și când le scriem separat:

binefacere: unei binefaceri
bunăvoință unei bunăvoințe

dar:

Curtea de Argeș a Curții de Argeș
Domneștii din deal proprietarul Domneștilor din deal.

Vom scrie deci *unite într'un cuvânt:*

binefacere bunăvoință

dar *unite cu liniuță:*

Curtea-de-Argeș
Domneștii-din-deal.

Mai greu este la cuvintele invariabile.

Academia în 1904 pune ca regulă:

Cuvintele compuse se scriu fără a se arăta elementele de compunere.

Exemplele date:

astfel, fiindcă, pentrucă, decât, dela, undeva, totdeauna, astăzi, niciodată, deocamdată, binefacere, bunăvoinţă, ceva, cineva. câtva, câţiva, câteva, extraordinar, pierdevară.

Această regulă trebue aplicată, însă, cu mare discernământ, fiindcă, dacă am aplica-o ad-litteram, am ajunge să scriem:

pedeprinprejur, cutoateacestea, CurteadeArgeş, dinjos, pedindărăt, pânatunci, etc.

cum au şi făcut unii.

Academia însăşi n'a aplicat regula cu toată rigoarea, ci a tipărit în Dicţionarul Academiei cuvinte compuse cu liniuţă sau despărţite:

adese-ori	pe jos	cu cât	luare aminte
rare-ori	mai mare	pe atunci	cu toate că
de-a dreptul	cu atât	băgare de seamă	cu toate acestea.

Din cele spuse vedem că, în privinţa acestei chestiuni, există o totală lipsă de acord şi între filologi şi între scriitori.

Din parte-mi aş încercà să introduc oarecari norme în acest haos în felul următor:

1. Să nu scriem într'un singur tot cuvinte cari, de şi au o unitate logică, sunt prea lungi.

Nu: *cutoateacestea*, ci: *cu toate acestea*
devremece . . *de vreme ce.*

2. Să unim într'un singur tot cuvinte de acest fel dacă sunt scurte:

fiindcă, pentrucă, precum, totdeauna.

3. Să scriem deasemenea unite cuvinte compuse cari pot există şi cu elementele lor separate în fraze cu alte înţelesuri:

E *cineva* aici? *Cine va* veni?
E *ceva* ascuns? Ştiu *ce va* fi.
L-ai văzut *cumva*? Nu ştiu *cum va* face.
Vine *numai* un om. Acesta *nu mai* vine.
Om *cuminte*, oameni *cuminţi*. Unii sunt *cu minte*, alţi fără minte.
N'am fost *niciodată* acolo. Nu l-am văzut *nici o dată*, nici de două ori.
A fost *odată* un moş. *O dată* mie, de două ori ţie.

4. Numeralele compuse să le scriem unite numai pe cele scurte, iar pe cele lungi separate:

unsprezece *douăzeci şi unu*
douăzeci dar: *o mie trei sute douăzeci.*

5. Să scriem separate unele prepoziţiuni şi conjuncţiuni compuse, de şi scurte, dar pentru cari simţul gramatical şi uneori pronunţarea ne dă indicaţia că elementele componente au existenţă separată:

de şi, ca şi, de abia, de la, pe când, de când, de pe, pe la.

Recunosc că regulele acestea dau loc prea mare părerilor individuale ale celui care scrie, dar va trebuì să tolerăm încă o situaţiune nelămurită, să nu formulăm regule prea stricte pentru a lăsà timp uzului să acţioneze pentru a puteà apoi să se stabilească normele; sau să alcătuim un glosar al cuvintelor compuse şi o comisiune să stabilească, cu titlu *obligator*, felul lor de scriere.

* * *

Până aci a fost vorba de cuvinte compuse cari urmează a fi scrise *unite* sau *separate*. Trecem acum la întrebuinţarea *liniuţei (trăsură-de-unire)*.

Cred că semnul acesta ortografic trebue să fie întrebuinţat la cuvintele compuse în cari elementele componente au între ele un raport gramatical şi numesc un *anumit obiect* care poate să fie câteodată cu totul deosebit de înţelesul obişnuit al cuvântului principal. *Boul lui Dumnezeu* nu este un *bou* care aparţine sau pe care oamenii îl socotesc ca închinat lui Dumnezeu, ci este o *insectă*, deci va trebuì scris: *boul-lui-Dumnezeu. Pâinea porcului* e o plantă, nu este o *pâine* destinată sau care aparţine porcului, deci va trebui scris: *pâinea-porcului.*

1. Cuvintele compuse de felul acesta sunt formate, în primul rând, din substantive cu atribute:

a) subst. şi adiectiv:

pisică-sălbatică, pepene-galben, piţigoiul-moţat, apă-tare, burtă-verde, etc.

b) substantiv şi substantiv în genitiv:

untul-vacii, pălăria-şarpelui, rodul-pământului, pâinea-porcului, floarea-soarelui (plante), etc.

c) substantiv şi substantiv cu prepoziţie:

munte-de-pietate, plop-de-munte, pătrunjel-de-câmp, pescăruş-de-mare, peştele-cu-spadă, etc.

d) substantiv urmat de un substantiv în același caz pe baza unei comparațiuni neexprimate sau cu eliminarea unei prepoziții:

peștele-fierestrău.

Pentru numele proprii urmate de epitete (substantivale sau adiectivale) mulți aplică liniuța:

Alexandru-cel-Bun, Ștefan-cel-Mare, Petru-cel-Mare, Petru-Rareș;

dar cred că nu este absolut necesar, fiindcă epitetele au, oarecum, rolul unui al doilea nume, ca la numele moderne (Ion Ionescu) și de aceea nu propun ca regulă strictă procedarea aceasta, mai ales că în franțuzește, italienește, nemțește nu se întrebuințează liniuță; deci se poate scrie:

Alexandru cel Bun, Petru Cercel, Petru Rareș.

2. Alte cuvinte compuse sunt formate cu verbe și substantive (obiecte sau subiecte). Acelea se scriu cu liniuță:

papă-lapte, înjugă-urs, pierde-vară, frige-linte, etc.
soare-apune, soare-răsare, etc.

3. Puține cazuri avem când un articol se unește cu un adiectiv sau participiu:

cel-perit (expresie pop. = sifilis).

4. Tot cu liniuță se scriu expresiunile adverbiale sau de alt fel, când elementele componente nu se întrebuințează separat:

get-beget, harta-parta, etc.

5. Oarecare nehotărîre se vede în scrierea multor neologisme. Vedem că se scrie:

prim-procuror, post-scriptum, ante-mergător, prim-prezident, etc.

dar:

postmeridian, antemeridian, subofițer, subprefect, viceprezident, etc.

Aș preferi o unificare, punându-se totdeauna liniuță, chiar la:

vice-consul, daco-român, a-tot-știutor, drept-credincios.

Poate că uzul va decide în acest sens.

13. Ortografia numelor proprii.

Şi aceasta e o problemă asupra căreia nu sunt de acord nici toţi filologii, nici toţi literaţii. Ea are multe feţe şi multe subdiviziuni, încât merită a fi examinată în mod amănunţit.

I. Numele proprii româneşti.

1. *Cuvinte toponimice.* Scrierea lor e în legătură cu actele oficiale. Ar trebuì ca autorităţile administrative să ia măsurile cuvenite ca numele unei localităţi să fie scris totdeauna în acelaşi fel: să cerceteze pronunţarea locală, să se adreseze Academiei pentru cercetări speciale, dacă e cazul, sau să facă oricum pentru a ieşì din haosul în care suntem azi. Când citeşte cineva lista comunelor şi satelor anexată legii administrative din 1925 şi celei din 1929, rămâne uimit de nepotrivirile ce întâlneşte. Dacă mai ia şi cărţile de geografie şi diferitele hărţi ale ţării sau ale judeţelor, se găseşte tot aşà de încurcat, neştiind care e forma greşită şi care e cea bună.

Voiu da un exemplu curios.

Când am avut să scriu în Dicţionarul meu numele capitalei judeţului Sălaj, am luat legea cea mai nouă, din 1929, şi am găsit scris *Zalău*, am luat publicaţia Recensământului din 1930 şi am găsit tot *Zalău*; în hărţi sau cărţi de geografie ce am avut la îndemână am găsit *Zalău*, (S. Mehedinţi, Gheorghiu şi Simionescu, Ghiaţă şi Rotaru, Zaharescu) sau *Zălău*

(S. Mehedinți și G. Vâlsan, Burcă și Murgoci, P. Stroescu, I. Luca). Am fost, deci, îndemnat să scriu numele de care vorbesc: *„Zalău sau Zălău"*. Mi se atrage atențiunea de către un localnic că forma exactă este *Zălau*. Controlând din nou, găsesc în anexa legii administrative din 1925 această formă și tot așa într'o Geografie, pe care n'o văzusem până atunci (G. Mateescu) tipărită la Cluj.

Sunt de sigur și alte cazuri de același fel; deaceea trebue fixată bine forma numelor de comune, râuri, lacuri, etc.

2. *Nume de familie.* Sunt două păreri: unii susțin că trebue să li se aplice ortografia numelor comune, — alții zic că, numele fiind o proprietate individuală, suntem obligați să le păstrăm forma pe care individul i-o dă.

După cei dintâiu, vom scrie: *Cogălniceanu, Creţulescu, Chintescu, Alexandri, Chiriţescu*, ș. a.; după ceilalți, *Kogălniceanu, Kretzulescu, Quintescu, Alecsandri, Kiritzescu* (sau *Kiriţescu*), etc.

Eu cred că trebue să respectăm forma pe care omul voește să o dea numelui său.

Aceste grafii curioase de nume proprii se explică mai ales prin trecerea dela scrierea cu cirilice la scrierea cu litere latine. In scrierea cirilică nu se puteà scrie decât cu K. Când s'a adoptat alfabetul latin, atunci Kogălniceanu sau Kretzulescu au păstrat *inițiala* cirilică pentru ca numele lor să conserve ceva din vechia înfățișare. Se vede că aceasta a fost voința lor, fiindcă puteau prea bine să întrebuințeze pe *C*. Dar Kretzulescu avea în numele său o literă pentru care nu exista corespondent în alfabetul latin și în primele timpuri ale întrebuințării alfabetului latin ortografiștii noștri au ezitat între scrierea cu *tz* și scrierea cu *ti (tzara* și *tiara)*. Ce puteau face membrii acestei familii când și-au scris numele cu litere latine? Erau *obligați* să puie *tz* (fiindcă grafia *ti* erà întrebuințată numai n Transilvania) și deaceea au scris *Kretzulescu*. Mai târziu, când s'a stabilit definitiv că semnului cirilic ц îi corespunde latinescul *ţ*, atunci cei cari întrebuințase pe *tz* puteau să renunțe la el — și unii au și făcut-o — ; dar mă întreb dacă noi cei de azi suntem datori să păstrăm asemenea grafie, când putem stabili că la început nu din *voință* au scris cu *tz*, ci din necesitate, căci atunci nu erà alt semn.

E interesant de notat că felul de notare a sunetului *ț* în câteva nume proprii transilvănene a ajuns să schimbe însăși pronunțarea. Noi *scriem* și *citim*: Bariț*iu*, Raț*iu*, Barnuț*iu*, etc., când ar trebui să citim: *Bariț*, *Raț*, *Bărnuț*, etc. Greșala vine din pricina că noi, deprinși cu ortografia fonetică, citim toate literele scrise, uitând că, în vremea aceea, *i* era pus după *t* ca să-i dea pronunțarea *ț*, iar *u* era un simplu *u* mut (cum se întrebuințâ atunci și la cuvinte comune: *omu* sau *omŭ*).

Asemenea s'a petrecut și cu *C*ipariu (p. Țipar), *C*iura (p. Țura), *C*irca (p. Țîrcă), etc.

II. Numele proprii streine.

1. *Numele antice greco-latine.* Scrierea lor prezintă oarecari dificultăți și din pricina ortografiei noastre actuale și din pricină că unele din ele s'au introdus de mai multe ori în limba română: în epoca slavonismului, în a grecismului, a rusismului, a școalei latiniste, în epoca nouă sub influența formelor franceze și germane.

Iată o serie de exemple:

Aftina, Atina, Atene. Athena, Atena (gr. Ἀθῆναι)
Ahilefs, Ahileu, Ahil (gr. Ἀχιλλεύς)
Clavdie, Claudie, Claudiu (lat. *Claudius*)
Eraclie, Iraclie, Heraclius (gr. Ἡρακλῆς, lat. *Heracles*).
Apoi: *Iacov* și *Iacob*, *Clavdie* și *Claudie*, *Claudiu*, *Antonie*, *Antoniu* și *Anton*, *Chichero*, *Țițero*, *Cicerone*, *Ciceron*, etc.

Tradiție în privința scrierii acestor nume n'avem, din pricina notată mai înainte; iar această lipsă de tradiție o vedem și la numele introduse la noi ca nume de botez creștine. Se scrie:

Dumitru, Dimitrie, Demetru, chiar *Dimitre*,
Gheorghe, George, Giorgie, Giorz,
Alexe, Alexie.

Pentru acestea vom lăsà pe fiecare să scrie cum a apucat, iar noi vom fi obligați, după socotința unora și a mea, să scriem: *Anghel Demetriescu* și *Traian Demetrescu*, etc.

La exemplele precedente, avem și deosebire de pronunțare; dar, dacă ne mărginim strict la chestia scrierii, ni se prezintă întrebările următoare:

Cum vom reprezentà în ortografia noastră semnele greceşti υ (latineşte *y*), ω, φ (lat. *ph*), αι, ει, ῆ, ϑ, οἱ ?

Cum vom reprezentà vocalele cu spirit aspru şi ρ cu acelaşi spirit?

Cum vom scrie:

Θερμοπύλαι, Ἀπολλόδωρος, Ἀριστοφάνης, Δαίδαλος,
Ἀριστογείτων, Ἠλέκτρα, Οἰδίπους?
Ἅρπαλος, Ἑκάτη, Ἱέρων, Ὅμηρος, Ῥόδος, Ὑγιεία, ὧραι?

Avem de ales între:

Thermopyle şi *Termopile*, *Apollodor* şi *Apolodor*, *Aristophan* şi *Aristofan*, *Oedip* şi *Edip*, *Harpalos* şi *Arpalos*. *Hecate* şi *Ecate*, *Hieron* şi *Ieron*, *Homer* şi *Omer*, *Rhodos* şi *Rodos*, *Hygea* şi *Igea*, *Hore* şi *Ore*.

Dedal, *Aristogiton* se scriu de toţi în felul acesta.

Mai e o deosebire la scrierea lui χ grecesc: unii îl transcriu cu *h*, alţi cu *ch*:

Χίμαιρα se scrie *Chimera* sau *Himera*.

Ca să rezolvăm problema, avem în faţa noastră ortografia franceză şi cea italiană. Prima complică scrierea cuvintelor greco-latine prin întrebuinţarea semnelor rare (th, ph, y) şi prin *h* de câte ori e în greceşte un spirit aspru (pe motiv că în latineşte găsesc un *h* în aceste cazuri) şi, desigur, mulţi Francezi cari nu cunosc greaca şi latina comit dese greşeli. A doua întrebuinţează numai semnele curente şi este mai simplă. Inclin deci pentru a se introduce şi la noi norma ortografiei italiene.

S'ar scrie deci:

Agatocle,	ital.	Agatocle,	fr.	Agathocle.
Agatirşi,	„	Agatirsi,	„	Agathyrses.
Babilon,	„	Babilonia,	„	Babylone.
Bosfor,	„	Bosforo,	„	Bosphore.
Demostene,	„	Demostene	„	Demosthènes.
Termopile,	„	Termopili,	„	Thermopyles.
Aristofan,	„	Aristofane,	„	Aristophane.
Edip,	„	Edipo,	„	Œdipe.
Rodos,	„	Rodi,	„	Rhode.
Febus,	„	Febo,	„	Phoebus

2. *Numele streine m derne*. Acì problema este mult mai simplă. Putem pune ca regulă generală: *păstrăm ortografia din limba de origine*. Aceasta se aplică la numele din limbile cari se servesc de literele latine.

Vom scrie deci:

Victor Hugo, Versailles, Racine; Shakespeare, Manchester, Liverpool; Milano, Napoli, Arezzo, Manuzio, Manzoni; Schopenhauer, Nietsche, Schmölln, Schaumburg; Csányi, László, Csiky, Gergely, Czegled, Tokaj, etc.

Avem însă o serie de nume geografice streine cari au dobândit în cursul timpului o formă românească. Pe acelea suntem nevoiți a le păstra:

Viena (nu Wien), *Londra* (nu London), *Anglia* sau *Englitera*, *Germania*, ș. a.

In scrierea noastră veche cu cirilica, numele streine erau transcrise după pronunțare:

Жѣрдан, Шѣкспір, Гете, Шилер, Гѣтт, Щрасѣрг, etc.

Obiceiul s'a mai păstrat și după introducerea literelor latine, dar, cu încetul a dispărut. Se scriă:

Boalo, Volter, etc.

Mai nesiguri suntem la transcrierea numelor proprii din limbile cari au alte alfabete (rusește, sârbește, grecește, bulgărește, etc.).

După părerea mea, e bine să le scriem cu posibilitățile noastre ortografice, iar nu prin imitarea grafiei franceze sau germane. Francezii și Germanii n'au semne pentru sunetele *c* (e, i) sau *ș;* deaceea scriu:

Shanghai sau *Schanghai, Schantung* (fr. *Chan-toung), Schumla* (fr. *Choumla), Tschecho-Slovakei* (fr. *Tchecoslovaque), Tchechow, Tschaikowski.* etc.

Noi vom scrie:

Șanghai. Șantung, Șumla, Ceho-Slovacia, (sau *Cehoslovachia), Cehow, Ciaicovski,*

mai ales că și Italienii procedează la fel, scriind cu ortografia lor:

Sciras (Șiras), Scianghai (Șanghai), Sciantung (Șantung), Cecoslovachia, etc.

Ba ei scriu tot așa chiar numele provinciei franceze:

Ciampagne,

ceeace noi nu facem, ci scriem:

Champagne,

dar vinul, fiindcă numele i-a devenit substantiv comun, îl scriem cu ortografia noastră:

şampanie.

14. CONCLUZIUNE

Concluziunea firească a unor cercetări asupra ortografiei ar fi arătarea pe scurt a regulelor ce se recomandă. Deoarece, însă, chestiunea este acum în discuţia Academiei Române şi cum părerile sunt împărţite pentru multe din puncte, nu ar fi de folos acum acì o asemenea formulare. Deciziunile se vor lua fie pe cale de transacţiune fie prin votul unei majorităţi: altă procedare nu este cu putinţă, afară numai dacă... Nu voiu să discut propunerea unora de a se face un fel de plebiscit. Nu zic că ar fi imposibil sau absurd, dar nu ştiu dacă ar fi practic.

Gh. Adamescu

CUPRINSUL

Introducere 3
1. Vocala plenisonă şi semisonă 6
2. Scrierea sunetelor *ă* şi *î* 9
3. Scrierea sunetului *a* 11
4. Scrierea sunetului *e*. *E* medial. *E* iniţial 14
Chestiunea neologismelor. *E* precedat de *ch, gh*. 20
Sufixul *ean*. Sufixul *eală*. Diftongul *ea* în forme verbale. Imperfectul conjugării a IV. 22
Finala *e* sau *ă*. 24
5. Scrierea vocalei *i* 25
6. Scrierea vocalei *u*. 30
7. Consonantele în genere. Cele fără dificultate: *b, d, l, m, n, p, r, t, v*. Sunetul *f*. 30
8. Scrierea consonantei *h*. *H* semn grafic 31
9. Scrierea sunetelor *s* şi *z* 33
10. Litere duble 44
11. Accentul 45
12. Apostroful şi trăsura-de-unire. Cuvintele compuse 48
13. Ortografia numelor proprii 55
14. Concluziune 60

VERIFICAT 2017
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI
VERIFICAT 2007